

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

Mikko Ylä-Pietilä

Osapuolten omaksumat käytännöt sopimusnormeina

Laskentatoimen ja rahoituksen
akateeminen yksikkö
Pro gradu -tutkielma
Talousoikeuden maisteriohjelma

Vaasa 2024

VAASAN YLIOPISTO**Laskentatoimen ja rahoituksen akateeminen yksikkö**

Tekijä:	Mikko Ylä-Pietilä		
Tutkielman nimi:	Osapuolten omaksumat käytännöt sopimusnormeina		
Tutkinto:	Kauppatieteiden maisteri		
Oppiaine:	Talousoikeus		
Työn ohjaaja:	Vesa Annola		
Valmistumisvuosi:	2024	Sivumäärä:	82

TIIVISTELMÄ

Sopimussuhteissa nojaututaan usein tarkkojen velvoitteiden sijaan osapuolten omaksumiin käytäntöihin. Lain mukaan niistä voi tulla osa sopimusta – käytännöille kehittyy tällöin oikeudellinen luonne. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että sopimussuhteessa omaksuttu käytäntö voi muuttua oikeudelliseksi vain neljän edellytyksen täytyessä. Käytännön tulee erottua muusta toiminnasta, sen tulee olla ajallisesti vakiintunut, sen noudattaminen tulee olla säännönmukaista ja osapuolten tulee mieltää se oikeudellisesti velvoittavaksi. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millä perusteella käytäntö muuttuu sitovaksi sopimusnormiksi tarkastelemalla näitä edellytyksiä ja niiden keskinäisiä riippuvuuksia. Päälähteitä ovat oikeuskirjallisuus ja oikeustapaukset. Tutkimusmenetelminä käytetään oikeusteoriaa ja lainoppia.

Tutkimus osoittaa, että vakiintumisaikaa ja säännönmukaisuutta tulee arvioida suhteellisesti ja tapauskohtaisesti. Lisäksi tuloksista nähdään, että käytännöillä voi olla mukautuva luonne. Tutkimuksesta ilmenee myös se, ettei oikeudelliseen velvoittavuuteen liittyviä tunteita ole tuomioistuimissa arvioitu eikä muutoinkaan katsottu normatiivisuuden edellytykseksi. Tutkimuksessa tunnistetaan myös kaksi muuta käytäntöjen oikeudellisuutta määrittelevää seikkaa: symmetrisyys ja ehdollisuus. Käytäntö voi olla osapuolten yhteinen tai perustua vain toisen aktiivisuuteen. Symmetrisyys viestii erityisesti osapuolten sitoutumistahdosta ja yhteisestä tarkoituksesta. Ehdollisuus syntyy siitä, että käytännöllä on jokin sidonnaisuus, jonka perusteella sen oikeudellisuus määräytyy.

Sopimuksen sitova luonne perustellaan oikeusteoriassa tahdolla ja luottamuksella. Näitä leimaa keskinäinen jännite. Tahtoteorian mukaan sopimus sitoo vain silloin, kun sopimukseen velvoittuvan osapuolen tosiasiallinen tahto ja tahdonilmaisu vastaavat toisiaan. Luottamusteoria sen sijaan irtaantuu tosiasiallisesta tahdosta ja määräävänä seikkana on tahdonilmaisu objektiivisesti tulkitussa muodossaan. Tutkimusongelma ratkaistaan luottamusteorian avulla. Osapuolten omaksumien käytäntöjen normatiivisuudessa oleelliseksi muodostuu se, onko sopijaosapuolten käyttäytyminen objektiivisesti tarkastellen tulkittavissa tahdonilmaisuksi. Käytännöstä tulee osapuolta sitova silloin, kun sopimuskuumppani voi perustellusti luottaa toisen osapuolen sitoutumistarkoitukseen.

AVAINSANAT: sopimus, sopimuskäytäntö, vakiintunut käytäntö, osapuolten omaksuma käytäntö, tahdonilmaisu, luottamusteoria, perusteltu luottamus

Sisällys

1	Johdanto	7
1.1	Sopimukset arvoketjuissa	7
1.2	Tutkimustehtävä	9
1.2.1	Tutkimusongelma	9
1.2.2	Rajaukset	11
1.3	Tutkielman rakenne	12
1.4	Tutkimuksen lähteet	13
1.5	Tutkimusmenetelmä	14
2	Sopimus ja tapaoikeudelliset normit	16
2.1	Tapaoikeus oikeuslähteenä	16
2.2	Tahto ja luottamus	18
2.2.1	Sopimus käsitteenä	18
2.2.2	Hiljainen tahdonilmaisus	21
2.3	Sopimukseen kohdistuva tapaoikeus	23
2.3.1	Säädökset	23
2.3.2	Osapuolten omaksuma käytäntö	26
2.3.3	Kauppatavat	27
2.3.4	Sopimuskäytännöt	28
2.4	Oikeuksista luopuminen ja virheeseen pohjautuvat käytännöt	32
2.5	Vakiintunut käytäntö sopimustulkinnan kohteena	34
2.6	Tapaoikeuden sisällöllinen hyväksyttävyyttä	36
3	Symmetrisyys ja ehdollisuus	38
3.1	Käytännön kehittymiseen johtaneet seikat	38
3.2	Käytännön symmetrisyys	38
3.2.1	Sopimuksen tarkoitus ja osapuolten tahdonilmaisus	38
3.2.2	Näyttövelvollisuus	39
3.2.3	Näennäinen symmetrisyys	40
3.2.4	Lojaliteettivelvoite	41
3.2.5	Symmetrisyysasetelman muutos	42

3.3	Ehdollinen käytäntö	42
4	Vakiintuminen	44
4.1	Pitkäkestoisuus ja toistuvuus	44
4.2	Oikeustapauksia	45
4.3	Reklamaatiovelvollisuus	49
4.4	Osapuolten tarkoitus	51
5	Tehokkuus	52
5.1	Säännönmukainen noudattaminen	52
5.2	Mukautuvuus	53
5.3	Oikeustapauksia	54
6	Eriytyminen	57
6.1	Selväpiirteisyys ja yksiselitteisyys	57
6.2	Oikeustapauksia	58
6.3	Yhteys vahingonkorvausoikeuteen	60
7	Hyväksyminen	61
7.1	Oikeudellinen velvoittavuudentunne	61
7.2	Hiljainen sitoutumistahto	62
7.3	Oikeustapauksia	64
8	Johtopäätökset	66
8.1	Oleelliset seikat normiperusteiden arvioinnissa	66
8.2	Symmetrisyys ja ehdollisuus arvioitavina seikkoina	69
8.3	Lopuksi	71
	Lähteet	73
	Oikeustapausluettelo	82

Kuviot

Kuvio 1. Vakiintuneesta käytännöstä syntyvä luottamuksensuoja.

70

Säädösluettelo

Kansainvälinen kauppalaki	Yleissopimus kansainvälistä tavaran kauppaa koskevista sopimuksista (50/1988, CISG)
Kauppalaki	Kauppalaki (355/1987, KL, KauppaL)
Kuluttajansuojalaki	Kuluttajansuojalaki (38/1978, KSL, Kuluttajansuojal)
Maksuehtolaki	Laki kaupallisten sopimusten maksuehdoista (30/2013)
Oikeustoimilaki	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (228/1929, OikTL)
Perustuslaki	Suomen perustuslaki (731/1999, PL, PeL, PerL)
Työsopimuslaki	Työsopimuslaki (55/2001, TSL)
Yrittäjän suojalaki	Laki elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä (1062/1993, Yrittäjän suojal)

1 Johdanto

1.1 Sopimukset arvoketjuissa

Taloudellista kasvua ja tehokkuutta tavoitellessaan yritykset keskittyvät omaan ydinosaamiseensa ja ulkoistavat samalla muita toimintojaan. Yritykset muodostavat strategisia kumppanuuksia ja tähtäävät liiketoiminnan skaalautuvuuteen palveluilla. Tuotevalikoimaa palvelullistetaan – fyysisten tuotteiden rinnalla tuotteistetaan ja myydään osaamista. Liiketoiminta kasvaa ja kehittyy organisatorisesti hajautuneissa ja maantieteellisesti laajoissa verkostoissa. Samalla toimijoiden määrä tuotannon arvoketjuissa kasvaa, ja ketjujen hallintaan tarvitaan yhä enemmän ja yhä monipuolisempia sopimuksia. Tuotantoa hallitaan omistus- ja organisaatiorakenteiden sijaan sopimuksilla.¹

Sitoumukset ovat pitkäaikaisia ja sopimusehdoilla ohjataan enemmänkin dynaamisesti kehittyvän sopimussuhteen toimintaa kuin kertasuorituksella täyttyviä velvoitteita. Sopimusten halutaan mukautuvan olosuhteiden ja intressien muutoksiin. Sopimusten luonteessa korostuu Annolan² kuvaama dynaamisuus: sisällöltään tai ominaisuuksiltaan tarkoituksellisesti vaillinaista sopimusta täydennetään tai muutetaan sen voimassaolon aikana.

Perinteisessä turvaamistehtävässä sopimus näyttäytyy juridisena välineenä, jolla lukitaan tulevaisuus ja sanellaan ehdot osapuolten käyttäytymiselle. Dynaamisessa ja ennakoivassa³ sopimisessa tehtävien luonne muuttuu. Sopimalla voidaan ensinnäkin varautua muutoksiin. Tällöin sopimus toimii mukauttamis- eli adaptaatiotehtävässään ja mahdollistaa sen, että sitä voidaan muokata ja sopeuttaa se voimassaolonsa aikana tapahtuviin muutoksiin. Sopimuksesta tulee dynaaminen. Toiseksi sopimus voi toimia

¹ Viljanen ja muut 2018: 65–66

² Annola 2003: 31

³ Ennakoiva sopiminen edistää sopimuksen tavoitteiden saavuttamista kokonaisvaltaisesti ja tarkastelee sopimusta osapuolten yhteisen edun näkökulmasta.

ohjaavassa koordinaatiotehtävässään. Tällöin oletetaan, ettei osapuolten velvollisuuksia voida määritellä täsmällisinä suorituksina. Pikemminkin sopimuksessa kuvataan, miten osapuolten on järjestettävä ja organisoitava keskinäinen toimintansa joustavasti siten, että sopimuksen tarkoitus toteutuu. Sopimus ohjaa osapuolten yhteen kietoutuvaa toimintaa, jota ei voi tarkasti suunnitella eikä kuvata selvärajaisena työnjakona. Sopiminen kohdistuu osapuolten toisilleen asettamiin toimintarooleihin ja -tapoihin. Sopimuksessa nojaututaan tällöin tarkkojen sopimussuoritusten sijaan yhteistoiminnassa kehittyviin käytäntöihin ja organisoitumiseen.⁴

Kun tuotantoa hallitaan sopimuksilla, koordinoivan tehtävän merkitys korostuu⁵. Samalla sopimussuhteissa ja verkostoissa omaksuttujen käytäntöjen ja tapojen merkitys kasvaa. Sopimukseen jätetään liikkumavaraa ja ehtojen elastinen muotoilu antaa paljon tilaa toimintatapojen valintaan. Kun tätä liikkumavaraa käytetään hallitusti, osapuolten välille kehittyneistä käytännöistä voi syntyä merkittävää kilpailuetua. Käytäntöihin liittyy toisaalta riskejä – niille saattaa kehittyä oikeudellinen luonne, jolloin niistä tulee sopimuksen sisältöön vaikuttavia normeja. Esimerkkinä käytetään usein ostajalle varattua reklamaatioaikaa. Kun myyjä säännönmukaisesti ja useita kertoja hyväksyy tavaran virhettä koskevan reklamaation vielä kahden viikon kuluttua, käytäntö voi muuttua sitovaksi. Tällöin myyjä ei voi enää vedota osapuolten sopimukseen, jonka mukaan reklamaatio on tehtävä viikon sisällä.

⁴ Viljanen ja muut 2018: 69–74

⁵ Viljanen ja muut 2018: 65–66

1.2 Tutkimustehtävä

1.2.1 Tutkimusongelma

Oikeudellinen sääntely sanelee taloudellisen vaihdannan pelisäännöt. Liiketoiminta perustuu vaihdantaan, joka puolestaan edellyttää sopimuksia. Oikeusjärjestyksen tulee huolehtia siitä, että sopimukset ovat sitovia ja sopimukseen perustuvia odotuksia suojataan. Perustuslakivaliokunta toteaa omaisuuden suojaa⁶ koskevassa lausunnossaan, että varallisuutta koskevien oikeustoimien pysyvyydellä suojataan oikeussubjektien perusteltuja odotuksia taloudellisissa asioissa⁷.

Sopimuksen sitovuutta koskevat oikeusnormit eivät kuitenkaan aina näyttäydy tarkkarajaisena ja yksiselitteisenä. Usein sitovuuden arviointiin liittyykin tapauskohtaisia seikkoja, joiden ennakointi on vaikeaa. Myös sopiminen itsessään synnyttää riskejä. Sopimuksia tehdessään yritykset tasapainoilevat sopimusriskien ja sopimisesta aiheutuvien kustannusten välillä. Sopimiseen kytkeytyy tyypillisesti myös jonkinasteinen jännite ennakoitavuuden ja joustavuuden yhteensovittamisessa⁸. Sopimukset jäävät tahattomasti tai tarkoituksella aukollisiksi ja yksilöllisen sopimussisällön sijaan käytetään vakioehtoja⁹.

Osapuolten sopimusveloitteet määräytyvät ensisijaisesti nimenomaisten sopimusehtojen perusteella. Kun sopimusehtoa ei ole tai se on epäselvä, sovellettavaksi normiksi voi tulla osapuolten vakiintunut käytäntö. Osapuolten voidaan myös katsoa muuttaneen nimenomaista sopimusehtoa noudattamalla ehdosta poikkeavaa käytäntöä. Tämä juontuu sopimusvapauden periaatteesta: sopimusta voidaan muuttaa myös osapuolten omaksuman käytännön kautta.¹⁰

⁶ Suomen perustuslaissa (731/1999, PL, PeL, PerL) on perusoikeutena säädetty omaisuuden suojasta (15.1§).

⁷ PeVL 1/2003 vp: 3

⁸ Annola 2003: 72

⁹ Kaave 2019: 16–17. Ks. myös Hoppu ja muut 2020: 73–74

¹⁰ Hemmo & Hoppu 2006/2022: luku 3: Sopimusoikeuden normisto ja sopimusriskit

Sopijaosapuolten tulee ymmärtää, miten sopimuksen sisältö lopulta määräytyy. Käytännöistä voi syntyä merkittävä riski. Sopimuksia tehdessään yritysten onkin analysoitava ja lisättävä tietoisuuttaan siitä, minkälaisien juurisyiden, vaiheiden ja käyttäytymismallien kautta sopimuskonflikti tyypillisesti kehittyy¹¹. Kun osapuolten omaksumat käytännöt ovat olennaisia sopimussuhteessa, niiden normatiivisuuden ennakointi on osa riskienhallintaa. Liiketoiminnan ennakoitavuus ja oikeudellisen ennakkoinnin edellytykset heikkenevät käsi kädessä sopimusoikeudellisen epävarmuuden kanssa, mikäli sopimusnormeja syntyy osapuolten intressien vastaisesti.

Mäkelää¹² seuraten onkin tunnistettava, mikä käyttäytymisessä johtaa sitovaan sopimukseen tai muuttaa sen sisältöä. On löydettävä ja yksilöitävä sellaiset seikat, jotka ovat merkityksellisiä sopimussitovuuden oikeudellisessa arvioinnissa ja yleistettävänä sovellettavissa tapauksesta toiseen. Lainsäädännössä vahvistetaan sopimusosapuolten välille kehittyneen käytännön oikeudellinen merkitys, mutta ei anneta tarkempaa kuvausta siitä, minkä seikkojen perusteella normatiivisuus määräytyy.

Tutkimuksen tehtävänä on selvittää ja kuvata seikat, joiden perusteella sopijaosapuolten omaksumasta käytännöstä tulee oikeudellisesti eli normatiivisesti merkityksellinen. Tällöin käytäntö saa merkitystä sopimuksen tulkinnessa tai sen perusteella täydennetään sopimuksen aukollista sisältöä. Lisäksi käytäntö voi muuttaa nimenomaista sopimusehtoa.

Oikeuskirjallisuudessa normatiivisuudelle on asetettu neljä edellytystä: ajallinen vakiintuminen, selväpiirteisyys, säännönmukainen noudattaminen ja tunne oikeudellisesta velvoittavuudesta¹³. Tutkimusongelman asettamisen yhteydessä oletuksena oli, että käytäntö voi olla sopimusoikeudellisesti merkityksellinen ainoastaan silloin, kun se vastaa näitä edellytyksiä. Kutsun näitä tutkielmassa normiperusteiksi.

¹¹ Hietanen-Kunwald & Haapio 2021: 7

¹² Mäkelä 2008: 22–23

¹³ Tolonen 2003: 146. Ks. myös Kairinen 2009: 213

Tutkimuksen tavoitteena on tunnistaa, mistä kukin yksittäinen normiperuste koostuu ja miten perusteet kytkeytyvät toisiinsa. Tutkimuskysymys on jaettu seuraaviin alakysymyksiin: 1) mitkä seikat ovat oleellisia kunkin normiperusteen arvioinnissa, 2) onko normiperusteilla keskinäisiä riippuvuus- ja vuorovaikutussuhteita, ja 3) onko neljän normiperusteen lisäksi tunnistettavissa muita normatiivisuuteen vaikuttavia olennaisia seikkoja.

Tutkimus sijoittuu sopimusoikeuden alaan eli sen tutkimuskohteena on sopimusten oikeudellinen sääntely. Tutkimusongelman ratkaisussa nojaututaan sekä tahto- että luottamusteoriaan – nämä teoriat selittävät sopimuksen syntyä ja sen sisällön määräytymistä sekä sopimuksen velvoittavaa luonnetta. Tahtoteoriassa sopimus perustuu sopijaosapuolten autonomiaan – rationaalisesti käyttäytyvä ihminen voi vapaasti määrätä omasta tahdostaan ja voi myös vapaa-ehtoisesti rajoittaa omaa vapauttaan sitoutumalla sopimukseen.¹⁴ Luottamusteoria puolestaan tarkastelee sitä, miten tahdonilmaisu näyttäytyy vastaanottavalle osapuolelle – onko tahdonantaja ilmaisullaan ja käyttäytymisellään objektiivisesti arvoituna luonut perustellun luottamuksen siitä, että haluaa sitoutua sopimukseen.¹⁵

1.2.2 Rajaukset

Tutkimuskohde on rajattu sopijaosapuolten välisiin käytäntöihin, eikä tarkastelu ulotu kauppatapoihin tai maan tavasta johdettuun tapaoikeuteen. Niitä kuitenkin läpikäydään lyhyesti luvussa kaksi tutkimusongelman ratkaisua edistävinä ilmiöinä.

Kuluttajien ja elinkeinonharjoittajien välisiä sopimuksia säännellään vahvasti kuluttajansuojalaissa (38/1978, KSL, KuluttajansuojaL), ja sen piiriin kuuluvat sopimukset on jätetty tutkimuksen ulkopuolelle. Lisäksi on huomattava, että tässä esityksessä ei

¹⁴ Aalto-Heinilä 2009: 152–153

¹⁵ Kolehmainen 2005: 123–124

suoranaisesti tutkita työoikeudellisia sopimussuhteita. Työoikeus näyttäytyy kuitenkin välillisesti, kun oikeustapausten kautta analysoidaan osapuolten välisten käytäntöjen oikeudellisia normiperusteita. Myös työoikeutta koskevaa kirjallisuutta käytetään lähteenä. Työsuhteisiin ja -sopimukseen liittyvien oikeusohjeiden tarkastelussa on huomioitava erityisesti se, että sääntelyssä korostetaan työntekijän vilpittömän mielen suojaa ja asemaa sopimuksen heikompana osapuolena. Työoikeudessa on lisäksi arvioitava ehdon olennaisuus – työnantaja voi yksipuolisesti muuttaa vakiintunutta käytäntöä, jota ei katsota työsuhteen olennaiseksi ehdoksi¹⁶.

1.3 Tutkielman rakenne

Johdannosta tutkielma etenee päälukuun kaksi, jossa tarkastellaan aluksi tapojen ja käytäntöjen oikeudellisen luonteen alkuperää. Sen jälkeen luvussa esitellään, miten sopimuksen sitovuus perustellaan oikeusteoriassa yhtäältä tosiasialliseen tahtoon ja toisaalta perusteltuun luottamukseen nojautuen. Teoriaosuutta seuraa alaluku, jossa läpikäydään sopimusoikeuden olennaisimmat tapaoikeutta koskevat säädökset ja niiden piiriin kuuluvat ilmiöt. Sen jälkeen tutkitaan, voiko sopimukseen perustuvia oikeuksia menettää vakiintuneeksi katsotun käyttäytymisen perusteella. Lisäksi tarkastellaan virheeseen pohjautuvien käytäntöjen sitovuutta. Tätä seuraa sopimustulkintaa käsittelevä alaluku. Siinä tarkastelun kohteena on vakiintuneen käytännön painoarvon määräytyminen sopimussisällön tulkinnessa. Lopuksi arvioidaan tapaoikeuteen kytkeytyvää oletusta normien sisällöllisestä hyväksyttävyydestä. Etenkin kauppatapojen katsotaan lähtökohtaisesti täyttävän hyvän tavan ja kohtuullisuuden vaatimukset.

Pääluvuissa 3–7 tarkastellaan osapuolten omaksumaa käytäntöä ja sen normatiivisuuden edellytyksiä – seikkoja, joita kutsun tutkielmassa normiperusteiksi. Luvuissa pureudutaan normiperusteiden sisältöön ja niiden keskinäisiin yhteyksiin. Tutkimus nojautuu tältä osin vahvasti oikeustapauksiin.

¹⁶ Ks. KKO 2021:76 (kohta 21)

Luvussa kolme tutkimuskohteena on käyttäytymisen symmetrisyys ja ehdollisuus. Sopimussuhteessa kehittynyt käytäntö voi olla yksi- tai kaksipuolinen, ja sillä voi olla ehdollinen luonne. Neljännessä luvussa arvioidaan pitkäkestoisuuteen liittyvää normiperustetta. Vakiintuakseen käytännön tulee näkyä toistuvasti ja sitä on tullut noudattaa riittävän pitkään. Aikajakson tulee siis puoltaa käytännön vakiintumista. Viides luku käsittelee normiperustetta, jonka mukaan osapuolten välille kehittyneen käytännön tulee olla tehokas. Tehokkuus viittaa siihen, että käytäntöä on noudatettu säännönmukaisesti ja ilman merkittäviä poikkeuksia.

Kuudennessa luvussa tarkastelun kohteena on eriytymisen vaatimus. Tällä normiperusteella arvioidaan sitä, onko osapuolten käyttäytyminen tarkkarajaista ja selväpiirteistä. Käytännön tulee siis erottua muusta käyttäytymisestä. Seitsemännessä luvussa tarkastellaan hyväksymistä – seikkaa, jonka mukaan käytäntö voi olla osapuolia sitova vain silloin, kun se mielletään oikeudellisesti sitovaksi. Tutkimuksen viimeinen luku sisältää johtopäätökset ja yhteenvedon.

1.4 Tutkimuksen lähteet

Tutkimuksen lähteinä ovat pääasiallisesti suomalainen oikeustieteellinen kirjallisuus ja ylimpien tuomioistuinten ratkaisukäytäntö. Lainsäädäntöön ja sen valmisteluaineistoon, kuten hallituksen esityksiin, nojaututaan melko vähäisesti. Vähäinen rooli johtuu osittain siitä, ettei Suomessa ole kattavaa yleistä sopimusoikeudellista lainsäädäntöä. Lisäksi merkitystä vähentää se, että tutkimus on ensisijaisesti oikeusteoreettinen. Oikeustapauksien tarkastelussa on syytä huomata, että pitkäaikaisiin yritysten välisiin sopimuksiin liittyvät erimielisyydet halutaan usein ratkaista välimiesmenettelyssä, jossa annettu ratkaisu perusteluineen jää tyypillisesti vain osapuolten tietoon.

Suomi kuuluu mannereurooppalaiseen eli romaanis-germaaniseen oikeusperheeseen, ja sen sisällä olemme modernin oikeuden kehityksessä seuranneet erityisesti Saksaa. Pohjoismaat voidaan yhtäläisyyksineen erottaa myös omaksi oikeusperheekseen.

Rudanko¹⁷ tarkastelee pohjoismaista sopimusoikeutta yhtenä kokonaisuutena. Hän viittaa oikeudellisten lähtökohtien samankaltaisuuteen ja sanoo sen mahdollistaneen lainsäädännöllisen yhteistyön Pohjoismaiden välillä. Hemmo¹⁸ toteaa, että velvoiteoikeuden olennaisimmat lait – oikeustoimilaki¹⁹, velkakirjalaki²⁰ ja kauppalaki²¹ – ovat syntyneet yhteispohjoismaisen valmistelun tuloksena. Näin ollen käytän lähteenä myös pohjoismaalaista aineistoa rajatuen kuitenkin tältä osin englanniksi julkaistuihin tieteellisiin artikkeleihin.

Vakiintuneen käytännön määritelmää ja oikeudellista luonnetta tarkastellaan myös tukeutumalla kansainvälistä tavarakauppaa koskevaan yleissopimukseen (50/1988, CISG)²² ja sopimusoikeuden periaatekokoelmiin²³.

1.5 Tutkimusmenetelmä

Käytän tutkimuksessa kahta oikeustieteen menetelmää: oikeusteoriaa ja lainoppia. Selvitän oikeusteorian avulla, miten käyttäytymisestä voi syntyä oikeusnormi. Oikeusteoreettisen tarkastelun rinnalla tulkiten ja jäsenän sopimusoikeudellisia säädöksiä ja periaatteita lainopillisin menetelmin. Oikeudellisessa tutkimuksessa voidaan – ja usein on perusteltua – yhdistellä menetelmiä²⁴.

¹⁷ Rudanko 2014: 1006

¹⁸ Hemmo 2008: 49–50

¹⁹ Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (288/1929, Oikeustoimilaki)

²⁰ Velkakirjalaki (622/1947, VelkakirjaL)

²¹ Kauppalaki (355/1987, KauppaL)

²² Tästä yleissopimuksesta (50/1988) käytetään toisinaan nimityksiä Wienin yleissopimus ja kansainvälinen kauppalaki. Siihen viitataan usein myös lyhenteellä CISG (Convention on Contracts for the International Sale of Goods).

²³ Periaatekokoelmilla viitataan tässä seuraaviin: UNIDROIT -instituutin laatimaan kokoelmaan Principles of Commercial Contracts (PICC), Ole Landon johtaman työryhmän kokoelmaan Principles of European Contract Law (PECL) ja Euroopan Unionin komission toimeksiannosta laadittuun Draft Common Frame of Reference (DCFR) -kokoelmaan.

²⁴ Husa ja muut 2008: 19–20

Hirvonen²⁵ kuvaa oikeusteoriaa menetelmänä, jolla systematisoidaan, jäsenetään ja rakennetaan teoriaa oikeudesta. Hän tähdentää, että oikeusteoria käyttää kuitenkin ennen kaikkea filosofisia menetelmiä. Husa ja muut²⁶ rinnastavat oikeusteorian ja oikeusfilosofian lähes samaa tarkoittavina toisiinsa. Heille oikeusfilosofia näyttäytyy menetelmänä, jolla tutkitaan oikeutta, oikeudellisia ilmiöitä ja oikeustiedettä filosofisen argumentaation avulla. Oikeuden tutkimuksesta on heillä esimerkkinä oikeusnormien syntyminen ja niiden luonne.

Esittelen lainopin tehtävää ja sen tutkimusmenetelmää nojautumalla Ervastian²⁷ ja Kolehmainen²⁸ esityksiin. Lainoppi eli oikeusdogmatiikka on tulkintaan perustuva tutkimusmenetelmä, joka saa menetelmälliset ohjeensa ja sääntönsä erityisesti tulkintaa ja punnintaa kuvaavista sekä oikeuslähteitä yksilöivistä oikeusnormeista. Lainoppi tulkitsee oikeussääntöjä käyttäen tiedeyhteisössä hyväksytyjä argumentointi- ja perustelutapoja. Lisäksi se jäsentää ja luo loogisia yhteyksiä lakien ja muiden oikeusnormien kokonaisuuteen. Lainopin tutkimustehtävää on havainnollistettu rinnastamalla tutkija tuomariin; oikeustieteilijän tulee tutkimuksessaan samaistua ikään kuin tuomioistuimen tehtävään ja ratkaista sen eteen tuotu oikeudellinen ongelma. Lainopillisessa kannanotossa oleellisinta on sen perusteltavuus.

²⁵ Hirvonen 2011: 53–54

²⁶ Husa ja muut 2008: 22–23

²⁷ Ervasti 2004: 10

²⁸ Kolehmainen 2015: 7–8

2 Sopimus ja tapaoikeudelliset normit

2.1 Tapaoikeus oikeuslähteenä

1980-luvulla Suomen oikeusjärjestelmään vakiintui Aarnion ja Peczenikin teoretisointiin perustuva oikeuslähdeoppi, jossa tapaoikeuden asema nojautuu hyvin pitkälle Aatos Alasen jo 1900-luvun puolivälissä esittämiin käsityksiin. Tavanomainen oikeus nähdään käyttäytymisenä, joka toistuvuudellaan synnyttää velvoittavan käyttäytymissäännön.²⁹ Tavasta tulee normatiivinen, kun sitä on noudatettu johdonmukaisesti pitkään ja osapuolten keskuudessa on muodostunut käsitys sen velvoittavuudesta³⁰. Ontologisesti tarkasteltuna tällaisilla oikeusnormeilla on ikään kuin täysin itsenäinen, säädännäisestä oikeudesta irrallinen luonne. Nykyisin tapaoikeuden normeja löytyy paljon myös lainsäädännöstä. Tutkielmassa termit tapaoikeus ja tavanomainen oikeus viittaavat samaa tarkoittavina kaikkiin niihin oikeusnormeihin, jotka perustuvat tapoihin ja käytäntöihin.

Tapaoikeus assosioituu mielikuvissa usein maan tapaan ja esimerkkinä käytetään tavallisesti jokaisenoikeuksia. Maan tavoissa voidaan nähdä perusoikeuksiin rinnastettavia aineksia, jotka ovat kerrostuneet oikeusjärjestelmään ajan saatossa ja osaltaan takaavat sen hyväksyttävyyttä³¹. Tapaoikeudellisten normien systematisoinnista ja oikeuslähdeluonteesta on oikeuskirjallisuudessa monia tulkintoja³², mutta tutkimusongelman ratkaisu ei edellytä näiden tarkempaa analysointia. Normiston voi karkeasti jakaa sen mukaan, miten sitä käsitellään tuomioistuimessa oikeuslähteenä. Maan tapa on tuomioistuimia vahvasti velvoittava oikeuslähde, joka niiden tulee tuntea ja ottaa huomioon omasta-aloitteestaan (ex officio). Muiden tapaoikeusnormien, kuten kauppatapojen, soveltaminen sen sijaan edellyttää tuomioistuimelle esitettyä näyttöä.

²⁹ Neuvonen 2006: 410

³⁰ Laakso 1990: 94. Vrt. Siltala 2004: 210. Siltala katsoo, ettei velvoittavuuden tarvitse olla yhteisössä kollektiivisesti tiedossa. Sen sijaan käytännön toiminnasta ilmenevä (hiljainen) hyväksyntä riittää.

³¹ Nuotio 2020: 1244

³² Ks. Neuvonen 2006: 409–416

Tässä tutkimuksessa oleellista on tehdä erottelua sen mukaan, mitkä tapaoikeuden normit tulevat sovellettavaksi sopimusoikeudessa³³. Näitä normeja syntyy erityisesti kauppatavoista ja sopijaosapuolten omaksumista käytännöistä.

Siltala³⁴ tarkastelee seikkoja, joihin tapaoikeudellisen normiston yhteisöllinen hyväksyntä perustuu. Näillä seikoilla siis perustellaan tavoille ja käytännöille annettu oikeutta luova asema. Hän katsoo, että oikeuttamisperusteet nojautuvat yksityisoikeudelliseen tahdonvapauteen³⁵, demokratiaperiaatteeseen, oikeudelliseen yhdenvertaisuuteen ja aineelliseen oikeudenmukaisuuteen³⁶.

Demokratiaperiaate kuvaa tässä yhteydessä sitä, että tapaoikeudellinen normi ja sen merkitys on vahvistettu lainsäädännössä. Oikeudellisella yhdenvertaisuudella Siltala viittaa erityisesti muodolliseen oikeusturvaan. Siihen hän sisällyttää muun muassa mielivallan välttämisen ja oikeudellisen ennakoitavuuden (oikeusvarmuuden). Muodollista oikeusturvaa hän konkretisoi sillä, että kansalaisilla on perusteltu oikeus luottaa lainkäyttäjän johdonmukaisuuteen – siihen, ettei tuomioistuin ilman perusteltua syytä muuta vakiintunutta oikeustilaa. Sopimusoikeudessa Siltala katsoo tapaoikeuden kytkeytyvän erityisesti tahdonvapauteen ja luottamuksensuojaan; normien oikeutus voidaan palauttaa osapuolten tahdonautonomiaan ja perusteltuihin odotuksiin.³⁷

Hemmo kuvaa käytäntöjen ja tapojen sopimusoikeudellista merkitystä rinnastamalla ne läheisesti tahdonvaltaiseen lainsäädäntöön. Osapuolten omaksumista käytännöistä tulee sitovia oikeusnormeja, mikäli sopimusehdoilla ei ole nimenomaisesti sovittu toisenlaisista velvoitteista tai poissuljettu tapaoikeudellisten normien soveltamista.³⁸

³³ Maan tapa voi luonnollisesti tulla sovellettavaksi myös sopimusoikeudellisissa kysymyksissä, mutta tällaiset tapaukset lienevät melko harvinaisia.

³⁴ Siltala 2003: 243–244

³⁵ Siltala viittaa tahdonvapaudella ensisijaisesti sopimusvapauteen, mutta ulottaa käsitteen kaikkiin muihinkin määräämistoimiin, joilla yksityinen henkilö voi muuttaa oikeusasemaansa.

³⁶ Aineellinen oikeudenmukaisuus viittaa vallitsevien arvojen ja moraalikäsitteiden mukaiseen hyväksyttävyyteen ja kohtuullisuuteen.

³⁷ Siltala 2003: 228–246, 274

³⁸ Hemmo 2017: 76

Tapojen ja käytäntöjen oikeuslähdeasemaa on Hemmon mukaan perusteltu sillä, että toiminnan säännönmukaisuus saa aikaan perusteltua luottamusta.³⁹

Hemmo tarkastelee sopimusoikeudellisia tapaoikeuden normeja myös markkinailmiönä. Tavat ja käytännöt muodostuvat sopimuksia tekevien toistuvista menettelytavoista, mikä voidaan nähdä eräänlaisena pitkäaikaisena markkinakäyttäytymisenä. Hemmo viittaa sopimusosapuolten perusteltuihin odotuksiin siitä, miten sopimuskumppani käyttäytyy ja miten sopimussuhde kehittyy. Odotuksilla on vahva kytkös siihen, miten markkinoilla tyypillisesti toimitaan. Hemmo myös täsmentää, että kyse voi olla täysin yksilöllisistä sopimussuhdetta koskevista odotuksista, joilla ei ole liitännäistä yleisiin vaihdantakäytäntöihin.⁴⁰

Sekä Siltala että Hemmo viittaavat tapojen ja käytäntöjen normatiivisuuden perusteena luottamukseen – perusteltuun luottamukseen siitä, että käytäntöön on haluttu sitoutua. Näyttääkin siltä, että objektiivisesti perusteltavissa oleva luottamus on olennaisin – tai ainakin hyvin vahva – käytäntöjen oikeudellisuutta määräävä seikka.

2.2 Tahto ja luottamus

2.2.1 Sopimus käsitteenä

Sopimus on oikeudellinen instituutio, joka syntyy sitä sääntelevistä oikeusnormeista⁴¹. Se ei vielä tässä muodossaan ole empiirisestä havaittava tosiasia: sopimus on olemassa oikeudellisena rakennelmana, vaikka oikeusjärjestystä ympäröivässä todellisuudessa ei olisi tehty yhtäkään sopimusta. Sopimuksesta tulee institutionaalinen ja oikeudellinen tosiseikka, kun kahden tai useamman oikeussubjektin välille syntyy näitä osapuolia velvoittava sopimus. Sopimukseen tai käyttäytymiseen perustuvia inhimillisiä odotuksia

³⁹ Hemmo 2017: 94

⁴⁰ Hemmo 2023: 268

⁴¹ Aarnio 1989: 74

tai luottamusta suojaavia oikeuksia voi syntyä vain silloin, kun sopimuksesta on tullut tosiseikka⁴².

Sopimus voidaan käsitteenä määritellä monin tavoin. Mononen⁴³ katsoo sen yleiskäsitteeksi, jonka yksiselitteinen ja kattava määrittely ei ole mahdollista. Hän tarkastelee sopimukselle olennaisia piirteitä ja yhdistää omassa määritelmässään neljä keskeistä sopimusoikeudellista periaatetta. Hän kutsuu näitä sopimuksen vähimmäiskriteereiksi ja niitä analysoidessaan tunnistaa kullekin jonkinasteisen kytkennän sekä tahto- että luottamusteoriaan. Kriteereiksi yksilöityy vastavuoroisuus, sopimusvapaus, oikeuksien väärinkäytön kieltö ja luottamuksen suoja. Monosen määritelmä on houkuttelevan yksinkertainen – sopimus tarkoittaa käsitteenä sitä, että osapuolet ovat omasta tahdostaan, käyttämättä väärin oikeuksiaan, saavuttaneet yhteisen näkemyksen sopimuksen olennaisesta sisällöstä.

Mäkelä katsoo, että sopimuksen käsitteellä on sopimussitovuuden tulkinta- ja kiistatilanteissa harvoin olennaista merkitystä. Hän toteaa, että oikeuskysymys liittyy yleensä siihen, onko toinen osapuoli toiminut sitovuuden synnyttävällä tavalla. Tarkasteluun tulee tällöin kaksi seikkaa: 1) onko osapuoli toiminut niin, että sopijakumppani on voinut perustellusti luottaa osapuolen sitoutumistarkoitukseen, ja 2) olisiko osapuolen tullut ymmärtää ja havaita toimintansa johtavan siihen, että vastapuoli voi perustellusti luottaa sen tarkoittaneen sitovaa sopimista.⁴⁴

Sopimuksen⁴⁵ sitovuus perustuu oikeusteoreettisessa tarkastelussa ennen kaikkea tahtoon ja perusteltuun luottamukseen. Näihin nojautuvista teorioista saadaan vastaus siihen, mitä tosiseikkoja hyväksytään sitovuuden arviointiin ja mistä näiden seikkojen oikeudellinen, sitovuutta luova vaikutus saa hyväksyttävyytensä. Oikeuskirjallisuudessa

⁴² Osapuolille voi syntyä perusteltuja odotuksia sopimuksen syntymisestä jo sopimusneuvotteluiden aikana. Näiden odotusten vastainen toiminta saattaa johtaa vahingonkorvausvastuuseen (culpa in contrahendo). Ks. KKO 2009:45 (kohta 2) ja Ollila 2016: 940–942

⁴³ Mononen 2005: 105, 115–116. Ks. myös Hemmo 2003a: 13

⁴⁴ Mäkelä 2010: 104

⁴⁵ Tässä sopimuksella tarkoitetaan velvoiteoikeuden piiriin kuuluvaa yksityisoikeudellista sopimusta.

käytetään termiä sopimussitovuuden syväjustifikaatio – tällä viitataan perusteluihin, joihin nojaututaan oikeusjärjestyksen määrätessä sopimukset sitoviksi⁴⁶. Tahtoteoriassa korostuu tahdonilmaisun antajan näkökulma ja luottamusteoriassa puolestaan tahdonilmaisun vastaanottajan näkökulma⁴⁷.

Tahtoon kytkeytyvässä teoriassa sopimuksen sitovuus ja velvoittavuus perustuu tahtoon ja sen esittämiseen – tahto ja tahdonilmaisus on siis erotettu toisistaan. Sopimus syntyy, kun sopija tahtoo tulla sitovan sopimuksen osapuoleksi ja ilmaisee tämän toiselle osapuolelle. Teoria kuitenkin asettaa tahdonilmaisun toisarvoiseksi siten, että tahdolla on aina primäärinen asema: tahdonilmaisus katsotaan velvoittavaksi vain silloin, kun se vastaa todellista tahtoa. Tämä antaa tehokkaasti suojaa valinnanvapaudelle – sopimusvelvoitteita ei voi syntyä tahdonvastaisesti.⁴⁸

Tahtoteoriaan nojautuva sopimuskäsitys on kuitenkin ongelmallinen, kun tarkastellaan toisen osapuolen asemaa. Tahdonilmaisun saaja ei voi luottaa siihen, että antaja ilmaisee tahtonsa oikein. Saaja ei voi nojautua siihen perusteltuun käsitykseen, joka hänelle syntyy sopimista ympäröivien olosuhteiden ja ilmaisun ulkoasun perusteella. Tällainen sopimussitovuuden epävarmuus johtaa puolestaan herkästi vaihdannan häiriöihin. Tämä heikkous korjaantuu luottamusteoriassa, jossa tahdonilmaisus – objektiivisesti tulkitussa ja havaittavassa muodossaan – nähdään määräävämpänä kuin tahto. Huolellisesti toimivan osapuolen ei tarvitse pohtia sopimuskumppaninsa tahtoa ja sitoutumispäätöstä tahdonilmaisua pidemmälle.⁴⁹

Tahto ja perusteltu luottamus ovat sopimuksen sitovuuden taustalla myös silloin, kun sopimuksen katsotaan muuttuneen tapojen ja käytäntöjen perusteella. Tapaoikeuteen

⁴⁶ Pöyhönen 1988: 94–101

⁴⁷ Mäkelä 2010: 45

⁴⁸ Hemmo 2003a: 16–17

⁴⁹ Hemmo 2003a: 17

perustuvien normien soveltamista ja sitovuutta on perusteltu osapuolten hiljaisella tahdonilmaisulla.⁵⁰

2.2.2 Hiljainen tahdonilmaisu

Sitova sopimus perustuu osapuolten ilmaisemaan tahtoon. Tahdonilmaisun tulee puolestaan kvalifioitua oikeustoimeksi – sen tulee osoittaa, että ilmaisija tahtoo muuttaa oikeudellista asemaansa.⁵¹ Sopimusta kuvataan usein luonnehtimalla sitä kahden tai useamman ja toisiaan edellyttävän oikeustoimen yhdistelmäksi. Saatetaan myös puhua kaksipuolisesta oikeustoimesta, ja usein sopimuksista erottuukin kaksi oikeustointa: tarjous ja siihen annettu hyväksyvä vastaus.⁵²

Sopimus voi perustua myös niin sanottuun hiljaiseen tahdonilmaisuuun. Tahtoa ei tällöin ilmaista nimenomaisesti – sitä ei kerrota suullisesti tai kirjallisesti.⁵³ Sen sijaan tahto ilmenee muusta käyttäytymisestä. Korkein oikeus (KKO 2006:71) toteaa perusteluissaan, että sopimus voi syntyä tosiasiallisen toiminnan tai käyttäytymisen kautta eikä oikeustoimilain kuvaamia nimenomaisia tahdonilmaisuja⁵⁴, kuten tarjouksen hyväksymistä, välttämättä tarvita. Tällöinkin on kuitenkin edellytyksenä, että osapuolten voidaan todeta saavuttaneen yksimielisyyden sekä sopimukseen sitoutumisesta että sopimuksen sisällöstä.⁵⁵

Mäkelä⁵⁶ huomauttaa osuvasti *tahdonilmaisu*-termin harhaanjohtavuudesta, kun tarkastelun kohteena on käyttäytymisestä päätelty tahto. Hän viittaa siihen, ettei tahdonilmaisu näissä tilanteissa enää tarkoita tahtoteoriassa kuvattua sopimukseen

⁵⁰ Ks. Siltala 2003: 18, 228, 243, 261, 361–362

⁵¹ Hoppu ja muut 2020: 54

⁵² Saarnilehto & Annola: 5–7

⁵³ Hoppu ja muut 2020: 54

⁵⁴ Tahdonilmaisu termin sijaan saatetaan näissä tilanteissa viitata käyttäytymisvastuuseen. Ks. Wilhelmsson 2008: 25–26

⁵⁵ KKO 2006:71 (kohta 16). Ks. myös KKO 2011:6 (kohta 7)

⁵⁶ Mäkelä 2010: 51

sitoutuvan osapuolen tosiasiallista tahtoa. Mäkelän huomautuksesta tulee ilmi se, että niin sanottu hiljainen tahdonilmaisu irtaantuu tahtoteorialle olennaisesta seikasta – velvoittavuus ei enää perustu siihen, että tosiasiallinen tahto ja tahdonilmaisu vastaavat toisiaan. Näin ollen määrääväksi asettuikin luottamusteoria ja objektiivisesti tulkittu tahdonilmaisu.

Myös osapuolten omaksuma käytäntö voi viestiä sitoutumistahdosta. Tällöin tarkastellaan sopimussuhteen tai sopimuskauden aikaista käyttäytymistä. Toistuva, selväpiirteinen ja säännönmukainen toiminta saattaa rinnastua hiljaiseen tahdonilmaisuun ja muuttaa sopimusta. Korkein oikeus viittaa työoikeutta koskevassa ratkaisussaan sopimusoikeuden yleisiin periaatteisiin⁵⁷. Se toteaa, että noudattaessaan käytäntöä osapuolten voidaan katsoa hyväksyneen se ja sitä kautta sitoutuneen siihen. Hemmo huomauttaa, että hiljaisen tahdonilmaisun yhteydessä luottamuksensuojaa saattaa rasittaa selonottovelvollisuus. Sopimuksen osapuolilla on tavallisesti esteetön mahdollisuus tiedustella toisiltaan, onko sopimuksesta poikkeavalla käytännöllä tarkoitettu sopimuksen muuttamista.⁵⁸

Sopimusvapauden periaatteeseen sisältyy vapaus päättää, minkälaista muotoa sopimisessa käytetään. Sopijapuolet voivat siis halutessaan asettaa vaatimuksia ja määrätä, missä muodossa tahto tulee ilmaista.⁵⁹ Näin ollen myös tapaoikeudellisten normien soveltamisesta ja sitovuudesta voidaan sopia. Sopimukseen lisätään usein nimenomainen ehto, jonka mukaan sopimusta voidaan muuttaa vain kirjallisesti. Tällainen muotovaatimus ei kuitenkaan kokonaan poissulje käyttäytymiseen pohjautuvaa tahdonilmaisua. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että osapuolet voivat milloin tahansa kumota tai tapauskohtaisesti ohittaa muotovaatimuksen uudella tahdonilmaisullaan. Uusi tahto voidaan sopimusvapauden mukaisesti ilmaista muotoehtojen rajoittamatta myös hiljaisesti.⁶⁰

⁵⁷ KKO 2010:93 (kohta 7)

⁵⁸ Hemmo 2003b: 36. Ks. myös Mäkelä 2010: 94

⁵⁹ Norros 2008: 183

⁶⁰ Norros 2008: 190, 202

2.3 Sopimukseen kohdistuva tapaoikeus

2.3.1 Säädökset

Sopimukseen ulottuvasta tapaoikeudesta on useita säädöksiä. Kauppalain (355/1987 KL, KauppaL) 3 § vahvistaa, että kauppatapa ja sopimusosapuolten omaksuma käytäntö voidaan katsoa oikeusnormeiksi. Säännöksen mukaan kauppalaki ei tule sovellettavaksi, mikäli sopimuksesta, sopijapuolten omaksumasta käytännöstä taikka kauppatavasta tai muusta tavasta, jota on pidettävä sopijapuolia sitovana, johtuu muuta. Kauppalaki ei kuitenkaan kerro, milloin käytännöstä tai tavasta tulee sitova.

Kansallisessa lainsäädännössä on muitakin sopimusoikeudellisia säännöksiä, joissa vahvistetaan tapojen ja käytäntöjen asema oikeuslähteenä. Nämä koskevat lähes yksinomaan kaupallisia sopimuksia ja muistuttavat sisällöltään kauppalain säännöstä.⁶¹ Lisäksi oikeustoimilaki sisältää säännöksen, jonka mukaan kauppatapa tai muu tapa syrjäyttää tahdonvaltaisen lainsäädännön⁶². Työoikeudessa tapoja ja käytäntöjä koskevana säädöksenä mainitaan usein työsopimuslain (55/2001, TSL) 2 luvun 10 §⁶³.

Elinkeinonharjoittajien sopimusvapautta rajoittavat säädökset saattavat vaikuttaa vakiintuneiden käytäntöjen oikeudelliseen arviointiin.⁶⁴ Käytännön esimerkkinä maksuehtolakia, jonka mukaan elinkeinonharjoittajien välisessä sopimussuhteessa tavaralle tai palvelulle asetettu maksuaika saa ylittää 30 päivää vain, jos siitä on *nimenomaisesti* sovittu.⁶⁵ Päivärinte⁶⁶ katsoo, ettei vakiintuneeseen tapaan tai käytäntöön perustuvaa maksuaikaa voida pitää nimenomaisesti sovittuna ehtona. Tämä vahvistetaan myös maksuehtolain esitöissä. Niissä todetaan, ettei velallinen voi

⁶¹ Hemmo 2017: 78

⁶² Oikeustoimilain 1 §:n 2 momentti. Ks. myös Saarnilehto ja muut 2001: 845

⁶³ Säännöksessä viitataan tavanomaiseen ja kohtuulliseen palkkaan.

⁶⁴ Rajoituksilla viitataan tässä pakottaviin säädöksiin, joista ei voida poiketa sopimuksella.

⁶⁵ Maksuehtolaki 5 §

⁶⁶ Päivärinte 2023: 178

tehokkaasti vedota esimerkiksi siihen, että kyseisessä sopimussuhteessa maksuaika on velkojan hiljaisesti hyväksymän käytännön mukaan ollut kolme kuukautta⁶⁷.

Kansainvälistä tavarakauppaa koskeva YK:n yleissopimus (CISG) sisältää artiklan kauppatastavasta ja käytännöstä: *kauppatasta, josta sopijapuolet ovat sopineet, ja käytäntö, jonka he ovat omaksuneet, sitovat sopijapuolia*.⁶⁸ Artiklan toisessa alakohdassa on täydentävä säännös, jonka mukaan kauppatasta voi tulla sopimuksen osaksi myös konkludenttisesti. Sitovuutta tarkastellaan tällöin kolmen ehdon perusteella. Ensinnäkin tällainen hiljainen sopimus voidaan katsoa syntyneen vain silloin, kun kauppatastavoista ei ole nimenomaisesti muuta sovittu. Toiseksi sitovuus voi koskea vain kauppatastaa, jonka osapuolet tunsivat tai joka niiden olisi pitänyt tuntea. Kolmantena edellytyksenä on se, että kauppatasta tunnetaan yleisesti ja sitä noudatetaan säännöllisesti kyseisellä alalla ja kyseisellä sopimustyyppillä kansainvälistä kauppaa käyvien osapuolten keskuudessa.

UNCITRAL on YK:n toimielin, joka keskittyy kansainvälisen kauppalainsäädännön kehittämiseen.⁶⁹ Sen viimeisin raportti yleissopimusta (CISG) koskevasta oikeuskäytännöstä yksilöi useita oikeustapauksia, joissa osapuolten omaksuma käytäntö on katsottu oikeudellisesti sitovaksi⁷⁰. Graffi katsoo, että osapuolten omaksumien käytäntöjen normatiivisuus näyttäytyy johdonmukaisena CISGin taustalla olevien periaatteiden kanssa. Hän viittaa *good faith*- ja *venire contra factum proprium*⁷¹ -periaatteisiin, joilla suojataan osapuolten perusteltuja odotuksia.⁷²

Yhdysvalloissa sopimusoikeuden systematiikkaan kuuluu olennaisena osana liittovaltion kauppalakiin (UCC)⁷³ kodifioitu *Course of Performance* -doktriini, joka vahvistaa sopimusosapuolten käyttäytymisen normatiivisen merkityksen sopimuksen tulkinnassa

⁶⁷ HE 57/2012 vp: 27

⁶⁸ Yleissopimuksen artikla 9 (1)

⁶⁹ United Nations 2013: 1

⁷⁰ United Nations 2016: 63–65

⁷¹ Tällä viitataan epäjohdonmukaisen ja lojaliteettia rikkovan käyttäytymisen kieltoon.

⁷² Graffi 2011: 279–280

⁷³ Uniform Commercial Code

tai sen täydentämisessä.⁷⁴ *Course of performance* on käsitteenä määritelty kahteen ehtoon nojautuen. Määritelmän⁷⁵ mukaan kyse on sopimusosapuolten välisestä toistuvasta menettelytavasta, joka voi syntyä, kun sopimukseen liittyy toistuvia suorituksia. Toinen ehto edellyttää, että osapuoli hyväksyy suorituksen tai myöntyy siihen esittämättä vastalauseita.

Kansainvälisessä kaupassa normilähteeksi on kehittynyt myös oma tapaoikeuden normisto - *lex mercatoria*. Sen kehityksen katsotaan alkaneen jo varhaiskeskiajalla Pohjois-Italian kauppiaiden oikeudellisista käytännöistä. Kaupankäyntiin tarvittiin rajat ylittäviä sääntöjä, kun maatalouden ylijäämällä tehtiin kaukokauppaa. Ristiretket ja kolonisaatio vauhdittivat kehitystä.⁷⁶ Nykyinen *lex mercatoria* perustuu teoriaan siitä, että kansainvälisessä kaupassa syntyy vähitellen kansalliset rajat ylittäviä sääntöjä, joista kehittyy säädännäisestä oikeudesta irrallinen ja riippumaton oikeusnormisto⁷⁷. Normistona sen katsotaan pohjatuvan kansainvälistä kauppaa käyvien sopijaosapuolten odotuksiin⁷⁸.

Lex mercatoria jakaa voimakkaasti näkemyksiä – sekä sen sisällöstä että olemassaolosta kiistellään. Osalle kannattajista se näyttäytyy vain kansainvälisinä kauppatapoina ja eräinä oikeusperiaatteina. Osa katsoo, että näiden lisäksi sisältöön tulisi lukea muun muassa kansainvälisiin sopimukseen vakiintuneita määräyksiä ja välimiesoikeuksista saatuja kannanottoja.⁷⁹ Lisäksi CISG ja sopimusoikeuden periaatekokoelmat on katsottu osaksi *lex mercatoriaa*⁸⁰.

⁷⁴ Benoliel 2018: 2–4

⁷⁵ A "course of performance" is a sequence of conduct between the parties to a particular transaction that exists if: (1) the agreement of the parties with respect to the transaction involves repeated occasions for performance by a party; and (2) the other party, with knowledge of the nature of the performance and opportunity for objection to it, accepts the performance or acquiesces in it without objection.

⁷⁶ Pihlajamäki 2012: 1017–1018

⁷⁷ Taivalkoski 1998: 302

⁷⁸ Elcin 2012: 1–10

⁷⁹ Taivalkoski 1998: 302

⁸⁰ Lando 2005: 382

2.3.2 Osapuolten omaksuma käytäntö

Osapuolten omaksumalle käytännölle ei löydy suoranaista määritelmää kansallisesta lainsäädännöstä – edes kauppalaki, jossa siihen viitataan, ei avaa käsitteen sisältöä millään lailla. Määritelmää ei ole tehty myöskään kansainväliseen kauppalakiin (CISG) eikä sopimusoikeuden periaatekokoelmiin. *Osapuolten omaksuma käytäntö* on ensisijaisesti lainsäädännöstä periytyvä käsite. Oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa viitataan usein samaa tarkoittavana *vakiintuneeseen käytäntöön*.

Osapuolten omaksuma käytäntö asettuu sopimusnormien soveltamisjärjestyksessä toiseksi heti sopimusehtojen jälkeen ja näin ollen syrjäyttää tahdonvaltaisen lainsäädännön. Menettelytapa, joka vakiintuu käytännöksi, voidaan tulkita uudeksi sopimusehdoksi, tai sen voidaan katsoa muuttavan nimenomaista sopimusehtoa.⁸¹ Tässä merkityksessään vakiintunut käytäntö muistuttaa läheisesti sopimusoikeuden lojaliteettiperiaatetta.⁸²

Vakiintuneen käytännön sisällöstä tai normatiivisuuden edellytyksistä ei ole lainsäädäntöä, ja arvioinnissa onkin nojaututtava oikeustieteeseen ja -käytäntöön. Osapuolten omaksuman käytännön normiperusteiksi luetaan tyypillisesti neljä kumulatiivista seikkaa⁸³. Käytännöstä tulee normatiivinen eli osapuolia oikeudellisesti sitova, kun kaikki seuraavassa luetellut seikat ovat yhtä aikaa voimassa.

- 1) *Vakiintuminen*. Käytäntö vakiintuu, kun sitä on noudatettu merkittävän aikaa eikä sen soveltaminen ole tilapäistä.
- 2) *Tehokkuus*. Käytäntö katsotaan tehokkaaksi, kun sitä on noudatettu ilman merkittäviä poikkeuksia.

⁸¹ Hemmo & Hoppu, 2006/2022: luku 3: Sopimusoikeuden normisto ja sopimusriskit

⁸² Ks. Sund-Norrgård ja muut 2015: 202. Ks. myös Annola 2003: 88. Vrt. Rudanko 2023: 315–317. Hän katsoo, ettei lojaliteetti sinällään riitä muuttamaan sopimusehtoja, vaan pikemminkin näkyy sovittujen sopimusehtojen soveltamisessa.

⁸³ Tolonen 2003: 146. Ks. myös Kairinen 2009: 213 ja Kairinen ja muut 2015: 59–60

- 3) *Eriytyminen*. Käytäntö eriytyy, kun se on selväpiirteinen ja voidaan objektiivisesti erottaa muusta käyttäytymisestä.
- 4) *Hyväksyminen*. Käytäntö on hyväksytty, kun se mielletään sitovaksi ja sitä noudatetaan oikeudellisesta velvoittavuudentunteesta.

Sitovuuden arviointiin kytkeytyy aina myös pakottava lainsäädäntö – sitä rikkova käytäntö ei voi olla sitova sopimusnormi, kuten korkein oikeus lausunnossaan (KKO 2023:39) korostaa.

Tapaoikeutta sovelletaan usein myös työoikeudellisissa sopimussuhteissa. Työoikeuteen on oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden kautta omaksuttu käsite *sopimuksen veroisesta käytännöstä*. Tällä viitataan käytäntöihin, jotka ovat vakiintuneina rinnastettavissa nimenomaisiin työsopimuksen ehtoihin. Näitä ehtoja työnantaja ei voi yksipuolisesti muuttaa – ne eivät kuulu työnantajan direktio-oikeuden⁸⁴ piiriin. Myös työnantajan yksipuolisesti myöntämä etuus saattaa vakiintua sopimuksen veroiseksi käytännöksi.⁸⁵ Edellä yksilöityjä normiperusteita on arvioitu näkyvästi erityisesti työoikeutta koskevissa oikeustapauksissa.

2.3.3 Kauppatavat

Kauppatavat ovat liike-elämässä vakiintuneita, tyypillisesti alakohtaisia käytäntöjä, joita noudatetaan niiden yleisyyden ja tavanomaisuuden perusteella. Ne syntyvät vähitellen toistuvan käytön perusteella. Kauppatavat saavat merkitystä sopimuksen sisällön ja sitovuuden tulkinnassa sekä sopimusta täydentävinä normeina – kyseessä on siis sopimusoikeudellinen ilmiö.⁸⁶ Kauppatapojen sitovuus perustuu yleistyneeseen toimintatapaan, joka synnyttää sopimusosapuolille perusteltuja odotuksia sen noudattamisesta⁸⁷. Kauppalain 3 § antaa kauppatavalle normatiivisen merkityksen

⁸⁴ Työnantajan oikeutta johtoon ja valvontaan kutsutaan direktio-oikeudeksi.

⁸⁵ Koskinen ja muut 2018: 3. luvun alaluku 10: Työsuhteen ehtojen muuttaminen

⁸⁶ Hoffrén 2023: 433

⁸⁷ Kurkela 2003: 218

riippumatta siitä, onko tapa ollut osapuolten tiedossa. Kauppalakiin nojautuvassa sopimisessa elinkeinonharjoittajan tuleekin tuntea alallaan vallitsevat kauppatavat – ne sitovat sopimusosapuolia, ellei toisin ole sovittu⁸⁸.

Toimialalle vakiintuneista käytännöistä saattaa muodostua olennainen alakohtaisia sopimusnormeja synnyttävä oikeuslähde. Kauppatapa voi muuttua sitovaksi kuitenkin vain silloin, kun se on vakiintunut ja sitä noudatetaan alalla yleisesti.⁸⁹ Se syrjäyttää tahdonvaltaisen lainsäädännön, mutta tuomioistuin ei voi kuitenkaan huomioida sitä viran puolesta (ex officio)⁹⁰. Näin ollen kauppatapa voi tulla ratkaisun perusteeksi vain silloin, kun asianosainen siihen vetoaa ja esittää riittävästi näyttöä sen sisällöstä.⁹¹

Sopimusoikeuden tavallisuussäännöllä on läheinen kytkentä kauppatapoihin. Tavallisuudella viitataan siihen, että tulkinnassa sopimuksen sisältö määräytyy yleisistä käytännöistä – sopimusosapuolten oletetaan tarkoittaneen yleisessä käytössä olevien sopimusmääräysten noudattamista. Tämä sopimustulkinnan periaate voi tulla sovellettavaksi kuitenkin vain silloin, kun sopimuksen sisältöä ei voida johtaa osapuolten tarkoituksesta. Tulkinnassa nojaudutaan tällöin sopimuksen ulkopuolelle jäävään materiaaliin.⁹²

2.3.4 Sopimuskäytännöt

Oikeuskirjallisuudessa ja oikeustapausten selosteissa käytetään usein termiä sopimuskäytäntö. Oikeuskäytännössä se näyttäytyy melko epä johdonmukaisesti. Sillä saatetaan viitata yhtäältä sopimuskauden aikana vakiintuneeseen, sopimuksen täyttämistä koskevaan käytäntöön tai toisaalta aiemmin laadittujen sopimusten

⁸⁸ Wilhelmsson ja muut 2006: 12–13. Ks. myös Saarnilehto ja muut 2001: 846

⁸⁹ Hoppu ja muut 2020: 157. Ks. myös Saarnilehto ja muut 2001: 338

⁹⁰ Saarnilehto 2005a: 213. Ks. myös Hemmo 2003a: 593

⁹¹ Siviilioikeudellisessa riita-asiassa tuomiota ei saa perustaa seikkaan, johon asianosainen ei ole vedonnut (väittämistaakka). Ks. ratkaisu KKO 2008:53, jossa rahoitusyhtiö ei esittänyt selvitystä siitä, että rahoitusleasingalalla olisi vakiintunut sopimuskäytäntö vuokrakohteen virheen seuraamusten osalta.

⁹² Annola 2016b: 18–19. Ks. myös Hemmo 2003a: 650

muotoon ja sisältöön. Oikeustieteessä se on käsitteenä vakiintuneempi ja viittaa tyypillisesti siihen, miten osapuolet ovat käyttäytyneet ennen sopimuksen laatimista tai minkälaisia käytäntöjä on vakiintunut heidän aiempiin sopimuksiin. Jälkimmäisessä tapauksessa tarkastellaan uusimman ja aiempien sopimusten välistä yhteyttä. Tässä tutkimuksessa sopijaosapuolten sopimuskäytäntö ymmärretään käsitteenä, joka kuvaa sopimusten välistä yhteyttä.

Osapuolet saattavat sopimussuhteensa aikana tehdä useita sopimuksia. Tällöin arvioitavaksi tulee myös se, onko aiempiin sopimuksiin liittyvällä käytännöllä merkitystä myös myöhemmissä osapuolten sopimuksissa. Osapuolten aiemmillä sopimuksilla voi olla merkitystä, kun vastaavia ehtoja tulee myöhemmin sopimustulkinnan kohteeksi. Voidaan olettaa, että tulkinnan kohteena olevalle ehdolle on tarkoitettu sama merkitys kuin aiemmissa sopimuksissa, mikäli toisenlaisesta sisällöstä ei ole erikseen sovittu. Merkitys määräytyy sisällöllisen, määrällisen ja ajallisen liitännän perusteella. Suurimman painoarvon saa vakiintunut ja laaja käytäntö, jolla on ajallisesti läheinen yhteys tulkinnan kohteena olevaan sopimukseen.⁹³

Hemmo havainnollistaa sopimusten sisällöllistä liitääntä toimialaa ja sopimustyyppiä koskevalla esimerkillä. Hän katsoo, ettei aikaisempi käytäntö voi juurikaan vaikuttaa muihin osapuolten sopimuksiin, kun sopimustyyppi vaihtuu tai sopiminen koskee toista toimialaa.⁹⁴ Annola katsoo liitännän olevan vahvimmillaan, kun lyhytkestoisissa ja toisiinsa liittyvissä sopimuksissa on vakioitu sisältö. Hän viittaa jatkuvaan sisällölliseen ja ajalliseen ketjuun, joka sopimuksista muodostuu osapuolten välille. Yksittäisiä sopimuksia ei välttämättä laadita yksityiskohtaisesti edes silloin, kun sopimuskokonaisuutta sääntelevä puitesopimus puuttuu. Tällöin aiemmasta käytännöstä irtaantuvan osapuolen tulee ilmoittaa, ettei halua noudattaa sitä tulevissa

⁹³ Annola 2016a: 244. Ks. myös Hemmo 2003b: 158–159

⁹⁴ Hemmo 2017: 89

sopimuksissa.⁹⁵ Sopimuskäytäntö kytkeytyy siis siihen, että osapuolille on syntynyt perusteltu luottamus aiemmin käytettyjen ehtojen sitovuudesta.

Osapuolten käytäntö voi myös johtaa siihen, että toimialalla laadituista tai osapuolen tahollaan laatimista yleisistä sopimusehdosta tulee osa sopimusta. Tällaiset vakioehdot ovat sopimusoikeudessa hyvin olennainen ilmiö. Kun osapuolten aiemmissa sopimuksissa on toistuvasti käytetty samoja vakioehtoja, niiden saatetaan katsoa sisältyvän ja tulevan sovellettavaksi myöhempiinkin sopimukseen ilman nimenomaista viittausta⁹⁶. Liitännäisyyttä arvioidaan sopimusten samankaltaisuuden, lukumäärän ja ajallisen yhteyden perusteella. Sopimusten sisällössä tulee näkyä ensinnäkin riittävä yhdenmukaisuus. Liitännän vahvuutta puolestaan tarkastellaan sen mukaan, kuinka moneen aiempaan sopimukseen vakioehdot on liitetty ja milloin aiemmat sopimukset on tehty. Yhteys sopimusten välillä siis heikennee ajan kuluessa.⁹⁷ Vakioehtoihin vetoavan osapuolen tulee osoittaa riittävä näyttö siitä, että ne ovat tulleet osaksi sopimusta⁹⁸.

Saarnilehto⁹⁹ huomauttaa, että yksittäinenkin aiempi sopimus voi synnyttää liitântäperusteen. Hän kuitenkin täsmentää, että tällöin arviointiin kytkeytyy tyypillisesti erityinen lojaliteettiperiaatteeseen perustuva tiedonantovelvollisuus. Saarnilehto viittaa tilanteeseen, jossa aikaisemman sopimuksen lopputuloksesta seuraa erityinen velvollisuus tiedottaa toista osapuolta myöhempään sopimukseen sisältyvistä ehdoista.

Helsingin hovioikeus tarkasteli vakioehtojen liitännäisyyttä 19.6.2014 antamassaan ratkaisussa.¹⁰⁰ Tapauksessa arvioitiin muun ohella sitä, tuliko konsulttitoiminnan yleisiä sopimusehtoja (KSE) soveltaa osapuolten yksittäisiin sopimuksiin. A Oy suunnitteli ja

⁹⁵ Annola 2016a: 244

⁹⁶ Hoppu ja muut 2020: 75. Ks. myös Wilhelmsson 2008: 74–75

⁹⁷ Hemmo 2003a: 159. Ks. myös Saarnilehto 2001: 6

⁹⁸ Wilhelmsson 2008: 67. Ks. myös KKO 2006:56

⁹⁹ Saarnilehto 2005b: 22. Ks. myös Hemmo 2003a: 159

¹⁰⁰ Helsingin hovioikeus 19.6.2014 S12/1105. Huomaa, että samaan kokonaisuuteen liittyi toinenkin kanne. Se ratkaistiin samassa käsittelyssä (19.6.2014 S 12/1104). Ks. myös Hurmerinta 2015

toimitti asiakkailleen hallirakennuksia. B Oy teki näiden rakenteisiin liittyviä suunnittelutöitä A Oy:n toimeksiannosta. Osapuolten sopimussuhde katsottiin syntyneen 1997 kahden hallin suunnittelua koskeneen tarjouksen perusteella. Yhteistyö jatkui tämän jälkeen ilman kirjallista sopimusta.

Lokakuussa 2006 A Oy (kantaja) oli toimittamassa teräsrunkoista hallia ja sopi B Oy:n (vastaaja) kanssa rakennuksen teräsrakenteiden suunnittelusta. Kun hallin katto vuosia myöhemmin sortui, A Oy katsoi B Oy:n rikkoneen sopimusta ja vaati korvauksia aiheutuneista vahingoista. B Oy puolestaan vetosi muun ohella siihen, että sopimukseen tuli soveltaa korvausvelvollisuutta rajaavia KSE-ehtoja. B Oy:n mukaan sopimussuhteen synnyttäneessä, vuonna 1997 tehdyssä sopimuksessa oli sovittu myös siitä, että osapuolten *liikesuhteessa* sovelletaan näitä ehtoja. Perusteluissaan B Oy nojautui myös osapuolten väliseen käytäntöön: suullisesti tai lyhyinä kirjallisesti tehdyt myöhemmät sopimukset olivat vahvistus ja näyttö siitä, että niihin haluttiin soveltaa KSE-ehtoja.

Yhtiöt olivat vuosien aikana sopineet useista toimeksiannoista. Kun tapaus käsiteltiin käräjäoikeudessa, oleellisena seikkana tarkasteltiin yhteistyön käynnistäneen sopimuksen (1997) ja riidan kohteena olleen sopimuksen (2006) liitää. Kumpikin sopimus koski hallirakenteiden suunnittelua. Oikeuskysymys koski siis sitä, oliko kyseessä osapuolten sopimuskäytäntö. Käräjäoikeus arvioi vuonna 1997 ja 2006 suunniteltujen hallien eroja sekä sopimusten välillä kulunutta aikaa ja päätyi siihen, ettei vuonna 1997 tehtyyn sopimukseen sisältyneitä KSE-ehtoja voitu pitää riidanalaisen sopimuksen osana. Hovioikeus lähestyi asiaa toisin. Se katsoi, että osapuolten ensimmäisen sopimuksen yhteydessä oli samalla syntynyt pysyvämpi, tulevienkin toimeksiantojen ehtoja määräävä järjestely. Näin ollen KSE-ehtojen katsottiin sisältyneen myös osapuolten myöhempään sopimukseen.

Hovioikeudelle tapaus ei siis näyttäytynyt sopimuskäytäntöä koskevana kysymyksenä – sen sijaan puitesopimuksen kaltaisena järjestelynä. Käräjäoikeus puolestaan tarkasteli sopimusten keskinäistä liitää eikä nähnyt riittävää ajallista ja sisällöllistä yhteyttä.

Käräjäoikeus ei kuitenkaan kyseenalaistanut sitä, että taustalla oli vain yksi aiempi sopimus – se vertaili vain sisältöä ja arvioi sopimusten välillä kulunutta aikaa.

Tapaus on tosiseikoiltaan hyvin lähellä Annolan kuvaamaa sisällöllistä ja ajallista ketjua. Yhteistyö käynnistyi tarjouksen ja siihen annetun vastauksen perusteella. Erillistä kirjallista sopimusta ei laadittu. Tarjouksessa oli viittaus KSE-ehtoihin ja niiden katsottiin sisältyneen osapuolten ensimmäiseen sopimukseen. Tämän jälkeen sopimukset tehtiin suullisesti tai vain muutamia lauseita käyttäen – sisältö vakioitui pelkistettyyn muotoon.

Yhdyn hovioikeuden ratkaisun lopputulokseen viittaamalla erityisesti B Oy:n luottamuksensuojaan. A Oy ei reklamoinut yleisistä sopimusehdoista. Sen täytyi ymmärtää, että konsultoinnissa vastuukysymykset ovat olennaisia sopimusehtoja. Hallirakennusten toimittajana yhtiö teki sopimuksia säännöllisesti, ja sen täytyi tietää, että alakohtaisiin sopimusehtoihin nojautuminen oli yleinen käytäntö. Objektiiivisesti tarkastellen voidaan siis katsoa, että B Oy:llä oli perustellusti aihetta luottaa A Oy:n käyttäytymisen tarkoittaneen yleisiin toimitusehtoihin sitoutumista.

2.4 Oikeuksista luopuminen ja virheeseen pohjautuvat käytännöt

Oikeuskäytännössä on suhtauduttu melko torjuvasti käytäntöihin, joiden perusteella osapuolen väitetään luopuneen olennaisista oikeuksistaan.¹⁰¹ Tätä havainnollistaa ratkaisu KKO 2001:125, jossa käsiteltiin vuokranantajan oikeutta vuokrasopimukseen kirjattuihin indeksikorotuksiin. Asunto-osakeyhtiö oli vuosittain toimittanut Vantaan kaupungille maksulomakkeet korjaamatta niihin vuokran suuruutta indeksin mukaisesti. Käytäntö jatkui yli yhdeksän vuotta. Korkein oikeus katsoi, ettei maksulomakkeita voitu yksittäisenä seikkana pitää osoituksena siitä, että yhtiö olisi lopullisesti luopunut oikeudestaan periä indeksikorotuksia.

¹⁰¹ Hemmo 2016: KKO:n ratkaisut kommentein 2001:II, alaluku KKO 2001:125

Tapauksessa näyttäytyy hyvin luottamusteoreettinen argumentointi. Kaupunki vetosi siihen, että sillä oli ollut perusteltu syy olettaa asunto-osakeyhtiön luopuneen indeksiehdon soveltamisesta. KKO:n enemmistö ei perusteluissaan ottanut nimenomaisesti kantaa luottamuksensuojaan. Sen sijaan yksi oikeusneuvoksista viittasi eriävässä lausunnossaan ¹⁰² perusteltuun luottamukseen. Neuvoksen mukaan kaupungilla ei ollut perusteltua aihetta luottaa siihen, että asunto-osakeyhtiön tarkoituksena olisi ollut indeksikorotuksista luopuminen. Tätä hän perusteli sillä, ettei asunto-osakeyhtiöiden hallinnon toimia voida arvioida liike-elämän asiantuntemukseen rinnastettavalla tavalla.

Annola ¹⁰³ katsoo, että usein osapuolen tulisikin ymmärtää tällainen ehdoista poikkeaminen vastapuolen virheeksi. Samalla hän viittaa lojaliteettiperiaatteeseen, joka saattaa jopa luoda velvoitteen reagoida ja ilmoittaa virheestä tai erehdyksestä toiselle osapuolelle. Myös työoikeudessa pidetään pääsääntönä sitä, ettei virheeseen perustuvia käytäntöjä voida pitää sitovina ¹⁰⁴. Tiitinen ja Kröger suhtautuvat tähän rajaukseen hieman maltillisemmin. He katsovat, että virheperusteellakin kehittynyt pitkäaikainen käytäntö voi vakiintua, kun se koskee työsopimuksen nimenomaista ehtoa. Työntekijän vilpittömän mielen suoja ja asemaa työsuhteen heikompana osapuolena tulee arvioida erityisen painavina seikkoina.¹⁰⁵

Työoikeutta koskevassa kirjallisuudessa on katsottu, ettei oikeuksia voida menettää pelkästään niiden käyttämättömyyden perusteella. Tapaoikeudellisen normin syntyminen edellyttää siis käytännössä näkyväksi tullutta aktiivista toimintaa. Esimerkkinä on käytetty tilannetta, jossa työnantaja ei aktivoi lakiin perustuvaa oikeuttaan – tätä ei voida katsoa vakiintuneeksi käytännöksi, eikä annettu oikeus kumoudu tällaisen passiivisuuden perusteella. ¹⁰⁶ Tämänkaltaisessa tilanteessa

¹⁰² Perusteluiden osalta eri mieltä ollut oikeusneuvos päätyi kuitenkin enemmistön kanssa samaan lopputulokseen.

¹⁰³ Annola 2003: 240

¹⁰⁴ Koskinen ja muut 2018: 1. luvun alaluku: 2. Työoikeuden normijärjestelmä

¹⁰⁵ Tiitinen & Kröger 2012: 775

¹⁰⁶ Koskinen ja muut 2018: 1. luvun alaluku: 2. Työoikeuden normijärjestelmä

passiivisuus ei liity siihen, että osapuolen tulisi reagoida sopimuskumppaninsa käyttäytymiseen.

2.5 Vakiintunut käytäntö sopimustulkinnan kohteena

Neljän edellä yksilöidyn normiperusteen tunnistamisen lisäksi vakiintuneen käytännön normatiiviseen arviointiin kytkeytyy sopimuksen sisällöllinen tulkinta. Sopimuksen tulkintaa tarvitaan silloin, kun osapuolilla on eriävä näkemys sopimuksen sisällöstä tai sen synnyttämistä velvoitteista. Tulkinta on prosessi, jonka lopputulos määrää sopimuksen sisällön. Tulkinnan tavoitteena on selvittää, mitä sopimuksella on tarkoitettu – ensisijaisesti pyritään selvittämään osapuolten yhteinen tarkoitus. Usein tulkitaan kuitenkin tilannetta, jossa kiistellään myös sopimuksen tarkoituksesta. Tällöin tulkinnassa vahvistetaan sopimukselle sisältö sen mukaan, mitä osapuolten voidaan päätellä tarkoittaneen sopimusta tehdessään.¹⁰⁷ Tulkinta tulee tehdä siten, että kaikki osapuolten tarkoituksesta viestivät lähteet ja aineistot tunnistetaan ja hyödynnetään kokonaisvaltaisesti. Nämä lähteet ja aineistot voidaan jakaa kahteen ryhmään: sopimusmateriaaliin ja kontekstimateriaaliin.¹⁰⁸

Sopimusmateriaaliin lukeutuu kaikki sellainen aines, joka muodostaa itse sopimuksen. Selkeimmillään tämä materiaali näyttäytyy sopimukseksi nimettynä asiakirjana tai muuna osapuolten laatimana dokumenttina. Kontekstimateriaali puolestaan liittyy sopimuksen ympäristöön – tämä materiaali vaikuttaa sopimuksen tulkintaan, mutta ei lukeudu osaksi sopimusta. Kontekstimateriaalia voi syntyä muun muassa sopimusneuvotteluista.¹⁰⁹ Sopimusmateriaali kertoo osapuolten tarkoituksesta lähtökohtaisesti vahvemmin kuin kontekstimateriaali ja saa näin ollen tulkinnassa

¹⁰⁷ Sopimuksen sisältöä ei aina saada vahvistettua osapuolten tarkoitukseen nojautuen. Tällöin tulkinnassa käytetään myös ainestoa, jota Annola kutsuu riskinjakomateriaaliksi. Ks. Annola 2016a: 24

¹⁰⁸ Annola 2016a: 15–16

¹⁰⁹ Annola 2016a: 22–24

enemmän painoarvoa. Tulkinta etenee vaiheittain ja ensimmäisenä sopimuksen sisältö pyritään johtamaan sopimusmateriaalista.¹¹⁰

Myös osapuolten omaksuma käytäntö tulee tulkinnan kohteeksi – se voi olla sopimusmateriaalia tai muodostaa sopimuksen ulkopuolelle jäävää kontekstimateriaalia. Materiaaliryhmä valikoituu sen perusteella, kuinka vahvasti käytäntö viestii sopijapuolten tarkoituksesta¹¹¹.

Annola tarkastelee erikseen sopimusta edeltävää ja sopimuksenaikaista käyttäytymistä. Hän katsoo, että aiempiin sopimuksiin liittyvä käytäntö luokitellaan tulkinnassa useimmiten kontekstimateriaaliksi. Sen sijaan käytäntö, joka omaksutaan sopimuksen aikana, voi Annolaa tulkiten herkemmin valikoitua sopimusmateriaaliksi. Sopimuksen aikana omaksuttu käytäntö vaikuttaa sopimuksen sisältöön ainakin kahdessa tapauksessa. Ensinnäkin se saattaa luoda vahvan oletuksen siitä, miten osapuolet ovat ymmärtäneet sopimuksen tarkoituksen. Tulkintavaikutus on vahvimmillaan silloin, kun kummankin osapuolen toiminta viestii yhtäläisestä näkemyksestä.¹¹² Tulkitsen Annolaa siten, että osapuolten omaksuma käytäntö voi tällöin melko herkästi kvalifioitua sopimusmateriaaliksi. Toisessa tapauksessa käytäntö synnyttää kokonaan uutta sopimusmateriaalia ja näin ollen muuttaa alkuperäistä sopimusta¹¹³. Vakiintuneen käytännön tulkinnallinen painoarvo vaihtelee siis sen mukaan, katsotaanko se itsessään osaksi sopimusta vai tuleeko siitä väline sopimuksen tulkintaan.

Tulkinnassa tarkasteluun tulee ottaa myös sopimusnormien soveltamisjärjestys. Sopimukseen saattaa soveltua sisällöltään ristiriitaisia normeja, jolloin nojaututaan niiden keskinäiseen hierarkiaan. Hemmo¹¹⁴ kuvaa soveltamisjärjestyksen seuraavasti: 1) pakottava lainsäädäntö, 2) sopimusehdot, 3) osapuolten vakiintunut käytäntö, 4) alalla

¹¹⁰ Annola 2016a: 22, 123

¹¹¹ Annola & Kärkkäinen 2022: 20

¹¹² Annola 2016a: 142

¹¹³ Annola 2016a: 142–143

¹¹⁴ Hemmo & Hoppu, 2006/2022, luku 3., Sopimusoikeuden normistot

vallitseva kauppatapa ja 5) tahdonvaltainen lainsäädäntö. Näin ollen tulkinnassa joudutaan arvioimaan se, tuleeko käytännöstä hierarkkisessa tarkastelussa sopimusehto vai tätä alempiasteisempi normi.

Tässä tutkimuksessa sopimuksen sitovuuden ja sisällön tulkintaprosessi on katsottu yhdeksi kokonaisuudeksi, jossa sitovuus- ja sisältötkinta nivoutuvat yhteen. Annola¹¹⁵ toteaa, että prosessina sitovuuden arviointi rinnastuu läheisesti sopimustulkintaan ja sopimuksen tai yksittäisen sopimusehdon sitovuutta voidaan tarkastella sisällöllistä tulkintaa ohjaavien oppien avulla. Tätä hän perustelee ensinnäkin sitovuus- ja sisältötkinnan yhtäläisyyksillä – valinta sopimukseen sitoutumisesta ja sen sisällöstä kuuluu sopimusvapauden ytimeen. Toisena Annolan yksilöimänä seikkana on se, että kumpikin prosessi tähtää ensisijaisesti sopimusosapuolten yhteisen tarkoituksen selvittämiseen. Lisäksi Annola toteaa, ettei sitovuuden arviointiin ole erityisiä tulkintaoppeja – johdonmukaisuus ja ennakoitavuus puoltavatkin sitä, että sitovuuden ja sisällön arvioinnissa nojaututaan samoihin tulkintaoppeihin.

2.6 Tapaoikeuden sisällöllinen hyväksyttävyyys

Hemmo¹¹⁶ pohtii sitä, vaaditaanko oikeudellisesti merkitykselliseltä tavalta tai käytännöltä faktisen olemassaolon lisäksi myös jonkinasteista sisällöllistä hyväksyttävyyttä. Hän katsoo hyväksyttävyyсарvioinnin merkityksen vähäiseksi silloin, kun tarkastelun kohteena on aidosti markkinakäyttäytymisen perusteella muodostanut tapa tai käytäntö. Hemmo viittaa tällä yleisiin käytäntöihin, jotka kehittyvät itsenäisten ja tehokkaasti omia etujaan ajavien markkinaosapuolten keskuudessa. Tällä tavoin syntyneitä sopimusnormia on hyvin vaikeaa luokitella sisällöltään kyseenalaiseksi¹¹⁷.

¹¹⁵ Annola 2016a: 37–38

¹¹⁶ Hemmo 2017: 88

¹¹⁷ Hemmo 2017: 94. Ks. myös Annola 2003: 290–291

Hallitus toteaa oikeustoimilain muutosesityksessään, että menettely, joka sellaisenaan on kohtuuton, ei voine kehittyä kauppataivaksi. Sitä vastoin on mahdollista, että kauppataivan soveltaminen voi johtaa kohtuuttomaan tulokseen.¹¹⁸ Hoppu katsoo, että nykyinen yhteiskunnan ja liike-elämän muutosvauhti saattaa johtaa siihen, että aiemmin hyvää kauppataivaa rikkova menettely muuttuu sallituksi ja päinvastoin¹¹⁹. Hemmo¹²⁰ kytkee kohtuullisuusoletuksen myös toimialalla vallitseviin sopimuskäytäntöihin. Hän katsoo oletuksen aiheelliseksi varsinkin silloin, kun molemmat osapuolet ovat olleet muokkaamassa käytäntöä.

Osapuolten omaksumiin käytäntöihin ei voida liittää kohtuullisuusoletusta – ainakaan kauppataivoihin soveltuvalla vahvuudella. Käytäntöjen kohtuullisuutta ja hyvän tavan mukaisuutta tulee arvioida yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden ja muiden sopimusta sääntelevien normien perusteella. Hyvä tapa viittaa elinkeinonharjoittajien välisissä sopimussuhteissa erityisesti hyvään liiketapaan. Hoppu¹²¹ rinnastaa sen tunnollisen ja rehellisen elinkeinonharjoittajan menettelyyn. Hän viittaa yleiseen sopimusoikeudelliseen periaatteeseen, jonka mukaan sopijaosapuoli ei voi vedota vilpillisellä menettelyllä saavutettuun etuun. Lisäksi Hoppu toteaa, että lojaliteettiperiaate ja luottamuksensuojan periaate velvoittavat osapuolia siihen, että sopimussuhteessa toimitaan hyvän liiketavan mukaisesti. Periaatteilla suojataan siis osapuolten perusteltuja odotuksia.

¹¹⁸ HE 247/1981 vp: 11

¹¹⁹ Hoppu 2021: 61

¹²⁰ Hemmo 2003a: 593

¹²¹ Hoppu 2021: 61–64

3 Symmetrisyys ja ehdollisuus

3.1 Käytännön kehittymiseen johtaneet seikat

Korkein oikeus¹²² on todennut, että vakiintuneen käytännön oikeudellisessa arvioinnissa voidaan muun ohella antaa merkitystä sille, miten käytäntöön on päädytty. Näin ollen on perusteltua tutkia ja systematisoida myös käytännön kehittymiseen johtaneita seikkoja sekä osapuolten käyttäytymisen symmetrisyyttä. Käytännön syntyä ja vakiintumista ohjanneella tavoitteella ja tarkoituksella saattaa olla vahva yhteys osapuolten sitoutumistahtoon. Lisäksi vakiintuneen menettelyn taustalla saattaa olla ehdollisuutta puoltavia seikkoja. Symmetrisyydellä kuvataan sitä, onko käytäntö yksi- vai kaksipuoleinen. Tämä seikka viestii erityisesti sopimuksen tarkoituksesta ja osapuolten sitoutumistahdosta.

3.2 Käytännön symmetrisyys

3.2.1 Sopimuksen tarkoitus ja osapuolten tahdonilmaisu

Käytäntö on symmetrinen, kun sopimuksen osapuolilla on jokseenkin yhtä suuri panos ja rooli siinä, että käytäntö syntyy ja sitä noudatetaan. Epäsymmetrinen käytäntö puolestaan kehittyy lähinnä yksipuolisesti ja perustuu vain toisen osapuolen aktiivisuuteen. Merilain esitöissä¹²³ todetaan, että kauppatapa tai muu tapa syrjäyttää lain säännökset ainoastaan, jos kyseessä on käytäntö tai tapa, jota tulee pitää osapuolia sitovana. Sitovuutta tarkennetaan toteamalla, että käytäntö tai tavat, jotka ovat kohtuuttomia tai joita toinen osapuoli yksipuolisesti noudattaa, eivät yleensä ole vastapuolta sitovia.

¹²² KKO 2021:76 (kohta 14)

¹²³ HE 62/1994 vp: 62

Symmetrisyyden juridinen relevanssi perustuu siihen, että se luo oletuksen osapuolten yhteisestä tai yksipuolista tarkoituksesta. Symmetrinen käytäntö luo oletuksen yhteisestä tarkoituksesta, kun epäsymmetrinen puolestaan indikoi tarkoituksen yksipuolisuutta. Lisäksi kaksipuolisuus viestii kummankin osapuolen tahdonilmaisusta. Annola toteaa, että moniin sopimussuorituksiin tarvitaan osapuolten yhteistä toimintaa ja katsoo, että yhteinen osallistuminen voidaan rinnastaa osapuolten nimenomaiseen tahdonilmaisuuksiin¹²⁴. Tarkastelen symmetrisyyttä tältä osin kuitenkin hiljaisen tahdonilmaisun näkökulmasta.

Sopimustulkinnan ensisijaisena tavoitteena on tunnistaa ja vahvistaa sopimukselle sisältö, joka vastaa osapuolten yhteistä tarkoitusta. Myös yksipuolinen tarkoitus voi saada tulkinnassa merkitystä, kun toinen osapuoli on tiennyt tai sen olisi pitänyt tietää, mitä vastapuoli on omalta osaltaan tarkoittanut sopimuksen sisällöksi. Yksipuolisen tarkoituksen tulee olla vähintäänkin toisen ennakoitavissa.¹²⁵

Symmetrisyydellä on oleellinen merkitys, kun arvioidaan hiljaiseen tahdonilmaisuuksiin liittyvää luottamusta. Kun toinen osapuolista ei aktiivisesti osallistu eikä muutoinkaan signaloi halukkuudestaan käytännön noudattamiseen, aktiiviselle osapuolelle ei voida antaa kovin vahvaa suojaa perustellusti luottaa sopimuskumppaninsa sitoutumistarkoitukseen. Tyypillisesti tällöin nojaututaan sitoutumistahdon vahvistavana seikkana vain siihen, ettei passiivinen osapuoli ole reklamoinut käytännöstä.

3.2.2 Näyttövelvollisuus

Vakiintuneen käytännön symmetrisyys saattaa vaikuttaa myös näyttövelvollisuuteen. Annola¹²⁶ toteaa, että sopimuksenaikainen toiminta voi vaikuttaa sopimuksen sisällön tulkintaan osoittamalla sen, miten osapuolet ovat tosiasiallisesti yhteisesti ymmärtäneet

¹²⁴ Annola 2003: 240

¹²⁵ Annola 2016a: 64–66

¹²⁶ Saarnilehto & Annola 2018: 159

sopimuksen tarkoituksen. Tämän todetessaan hän tuo esiin riita-asioihin liittyvän todistustaakan – kiistäessään yhteisen tarkoituksen osapuolen on esitettävä väitteelleen näyttöä. Annolaa soveltaen näyttövelvollisuuden määräytyminen voidaan kytkeä käytännön symmetrisyyteen. Erimielisyyden koskiessa symmetristä käytäntöä todistustaakka jää sille osapuolelle, joka kiistää käytännön kertovan yhteisestä tarkoituksesta. Tämän osapuolen tulee siis todisteillaan osoittaa, ettei molemminpuolisesta käytännöstä voida päätellä osapuolten sopimukselle tarkoittamaa sisältöä. Epäsymmetrinen käytäntö ei puolestaan luo oletusta yhteisestä tarkoituksesta. Näin ollen vedotessaan yksipuoliseen käytäntöön osapuolen tulee esittää näyttö sen kytkeytymisestä sopimukselle tarkoitettuun sisältöön.

Symmetrisyys voi näyttäytyä merkityksellisenä myös epäselvyyssäännön soveltamisessa. Se on sopimusoikeudellinen tulkintaa ohjaava periaate¹²⁷, jonka mukaan sisällön laatinut osapuoli kärsii vahingon epäselväksi jääneestä sopimusehdosta¹²⁸. Periaate soveltuu siis vain tilanteisiin, joissa ehtoa ei ole laadittu yhteisesti.¹²⁹ Yksipuolisesti kehittynyt käytäntö voidaan rinnastaa sopimusehtoon, jonka laatijana on ollut vain toinen osapuoli.

3.2.3 Näennäinen symmetrisyys

Symmetrisenkin käytäntö voi lopulta osoittautua yksipuoliseksi silloin, kun osapuolet eivät tosiasiallisesti ole synnyttäneet sitä yhdessä. Tämä koskee erityisesti sopimussuhteita, joissa muodollisesta tasavertaisuudesta huolimatta toinen sopijaosapuolista on objektiivisesti tarkastellen huomattavasti toista vahvemmassa asemassa. Tällöin heikompi osapuoli on saattanut ajautua tilanteeseen, jossa käytäntö on tosiasiallisesti koettu pakottavaksi¹³⁰. Silloin käytäntö voi jopa rikkoa elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä annettua lakia (1062/1993,

¹²⁷ Tämä periaate tunnetaan myös latinankielisellä nimellä *in dubio contra stipulatorem*.

¹²⁸ Hemmo 2003a: 638

¹²⁹ Hemmo 2003a: 640

¹³⁰ Ks. Päivärinte 2023: 178 ja Hoppu 2021: 76–78

Yrittäjän suojaL). Sen 1 §:n mukaan elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa ei saa käyttää ehtoa tai soveltaa käytäntöä, joka on sopimuksissa toisena osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien kannalta kohtuuton ottaen huomioon toisena osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien heikommasta asemasta johtuva suojan tarve ja muut asiaan vaikuttavat seikat.

Yrittäjän suojalakia muutettiin vuonna 2013 ottamalla siihen nimenomainen maininta käytännöistä sääntelyn taustalla olevan EU-direktiivin¹³¹ mukaisesti. Hallitus toteaa esityksessään, että lakia tulee voida soveltaa myös tilanteissa, joissa kyse ei ole nimenomaisen sopimusehdon vaan sopimussuhteessa noudatettavan käytännön epäoikeudenmukaisuudesta¹³². Hallituksen mukaan käytännöllä tarkoitetaan sopijapuolten omaksumaa käytäntöä taikka kauppatapaa tai muuta tapaa, joka voi tulla sopimuksen osaksi ja siten täydentää sopimukseen nimenomaisesti otettuja sopimusehtoja¹³³.

3.2.4 Lojaliteettivelvoite

Symmetrisyys näyttäytyy merkityksellisenä myös lojaliteettiperiaatteesta syntyvien velvoitteiden arvioinnissa. Symmetrinen käytäntö luo vahvemman oletuksen siitä, että kummankin osapuolen edut on periaatteen edellyttämällä tavalla kohtuullisesti huomioitu. Yksipuolinen käytäntö saattaa synnyttää erityisesti tiedonantovelvollisuuksia. Käytäntö, josta toinen osapuoli ei ole tiennyt, saanee normatiivista merkitystä hyvin harvoin. Lojaliteettiperiaatteen rinnalla ja erityisen painavana seikkana tulee tällaisessa tapauksessa arvioida sitä, onko käytäntö ollut kohtuudella osapuolen ennakoitavissa. Niemi toteaa työoikeudellisessa kannanotossaan, että sitovuus voi syntyä vain silloin,

¹³¹ Direktiivi (2011/7/EU) kaupallisissa toimituksissa tapahtuvien maksuviivästysten torjumisesta.

¹³² HE 57/2012 vp: 11

¹³³ HE 57/2012 vp: 26

kun molemmat osapuolet ovat tienneet tai niiden olisi pitänyt tietää noudatetusta käytännöstä¹³⁴.

3.2.5 Symmetrisyysasetelman muutos

Vakiintunut käytäntö voi elinkaarensa aikana myös elää siten, että symmetrisyysasetelma muuttuu. Tästä esimerkkinä on tapaus KKO 1997:174, jossa symmetrisenä kehittynyt käytäntö muuttui yhteisellä sopimuksella epäsymmetriseksi toisen osapuolen heikentyneen maksukyvyyn takia¹³⁵. Tämän jälkeen vain toisella osapuolella oli oikeus käyttää omia myyntisaamisiaan tavarahankinnoista syntyneiden ostovelkojen kuittaukseen. Korkein oikeus katsoi, että vastavuorosiin ostoihin perustuva kuittaus oli maksutapana vakiintunut osapuolten käytännöksi. Se katsottiin muutoksesta huolimatta edelleen toisen osapuolen tavanomaiseksi ja vakiintuneeksi maksutavaksi, eikä konkurssia edeltäneiden tavaratoimitusten arvoa peräytetty konkurssipesälle. Korkein oikeus ei ollut ratkaisusta yksimielinen. Vähemmistöön jääneiden oikeusneuvosten mukaan sovittu muutos oli merkinnyt osapuolten välillä aiemmin noudatetun tasavertaisen ja luontevan maksutavan päättymistä. Myös Tuomisto¹³⁶ katsoo tapauksen ongelmalliseksi, koska vakiintunutta kaupankäyntitapaa muutettiin.

3.3 Ehdollinen käytäntö

Oikeustapauksen KKO 2021:76 perusteluissa on nimenomainen kannanotto siitä, että vakiintuneen käytännön normiperusta voi olla ehdollinen.¹³⁷ Kyseessä olevassa tapauksessa työntekijöiden taukokäytäntö edisti työsuojelulle asetettuja tavoitteita – erityisesti haluttiin vähentää työn fyysistä kuormittavuutta. Korkein oikeus katsoi, että

¹³⁴ Niemi 2008: 71–72

¹³⁵ Tätä oikeustapausta käsitellään myös jäljempänä.

¹³⁶ Tuomisto 2012: 185–186

¹³⁷ KKO 2021:76 (kohta 18). Ks. myös KKO 2016:12. Työnantaja oli yksipuolisesti päättänyt tulospalkkion maksamisen edellytyksistä – tulospalkkion ei katsottu vakiintuneen työntekijän työsopimuksen ehdoksi.

myöhemmin käyttöön tulleet työtä keventäneet apuvälineet ja olosuhteissa tapahtuneet muutokset puolsivat vakiintuneeksi muotoutuneen käytännön ehdollisuutta. Taukokäytännön ja sille asetettujen tavoitteiden välinen liitântä oli katkennut, kun työnkuva muuttui. Oikeusistuin päätyi kuitenkin siihen, että työntekijöiden perusteltuja odotuksia tuli suojata, eikä ehdollisuus saanut yhtä merkittävää painoarvoa. Vakiintuneen käytännön oikeudellisessa arvioinnissa on siis oleellista myös tunnistaa, onko käytännöllä ehdollinen luonne ja minkälaisina seikkoina ehdollisuus ilmenee.

Ehdollisuus voi näyttäytyä myös niin, ettei käytäntöä katsota lainkaan sopimuksen osaksi. Korkein oikeus on ottanut kantaa henkilöstölle suunnattujen tulospalkkiojärjestelmien vakiintumiseen¹³⁸. Sitovaa käytäntöä ei synny, kun työnantaja tekee vuosittain erillisen ja yksipuolisen päätöksen palkkiojärjestelmän ehdoista. Lisäksi oleellisena seikkana on pidetty työntekijöiden perusteltua luottamusta. Sitä arvioidessaan KKO viittaa muun ohella siihen, että ehtoja oli ajoittain muutettu ja joinakin vuosina palkkio ei ollut lainkaan toteutunut¹³⁹.

Murron näkemys tulospalkkioiden vakiintumisesta on hyvin samankaltainen. Hän katsoo, ettei tulospalkkio vakiinnu työsopimuksen veroiseksi käytännöksi silloin, kun se perustuu erilliseen päätökseen, edun saamisehtoja muutetaan tai edun saaminen on kytketty tulokseen. Murto perustelee tätä työnantajan sitoutumistahdolla – se kohdistuu palkkiojärjestelmällä tavoiteltuun työsuoritukseen eikä ainoastaan tulospalkkioiden vuosittaiseen maksamiseen.¹⁴⁰ Työoikeudellisessa oikeuskäytännössä on katsottu, että ehdollisuus voi perustua myös sopimussuhteen ulkopuoliseen seikkaan tai olosuhteeseen.¹⁴¹ Tämä oikeusohje soveltunee myös elinkeinonharjoittajien keskinäisiin sopimussuhteisiin erityisesti silloin, kun molemmat osapuolet ovat tienneet ulkopuolisesta tekijästä. Tällöin kummankaan osapuolen on vaikeaa vedota siihen, että on luottanut sopimuskumppaninsa tarkoittaneen ehdotonta sitoutumista käytäntöön.

¹³⁸ Ks. tapaukset KKO 2010:93 ja KKO 2016:12

¹³⁹ KKO 2016:12 (kohta 8)

¹⁴⁰ Murto 2009: 931

¹⁴¹ Koskinen ja muut 2018: 3. luvun alaluku: 10. Työsuhteen ehtojen muuttaminen

4 Vakiintuminen

4.1 Pitkäkestoisuus ja toistuvuus

Käytännön vakiintumista arvioidaan ensisijaisesti ajallisen elinkaaren ja toistuvuustiheyden mukaan. Käytäntö katsotaan vakiintuneeksi, kun sen soveltaminen ei ole tilapäistä. Tolonen¹⁴² kuvaa vakiintumisvaatimusta siten, että käytännön tulee olla voimassa pitkähkön aikaa. Tämä kuvaus avaa pohdinnan siitä, miten pitkähkö aika määritellään.

Vakiintumisen aikajaksoa on tarkasteltava tapauskohtaisesti kiinnittäen huomiota erityisesti sopimuksen luonteeseen, toiminnan sisältöön ja siihen, miten usein käytäntö toistuu. Käytäntö, jota noudatetaan päivittäin, vakiintuu nopeammin kuin kuukausittain toistuva käytäntö¹⁴³. Sisällöllisessä tarkastelussa huomio kohdistuu itse käytäntöön – mitä asiaa tai ilmiötä käytäntö koskee¹⁴⁴. Lisäksi painoa voidaan antaa sopimukselle asetettuihin tavoitteisiin: mitä vähäisemmin käytäntö edistää tavoitteita, sitä pidempää kesto vakiintuminen edellyttää¹⁴⁵. Hemmo¹⁴⁶ toteaa, että vakiintumisen edellytyksenä on merkittävä määrä tilanteita, joissa yhtenäinen menettelytapa ilmenee. Hän näkee määrällisessä arvioinnissa myös kytkennän toimialaan ja käytännön sisältöön: tietotekniikassa ilmiö saattaa vakiintua käytännöksi nopeammin kuin rakentamisessa tai mekaanisessa tuotannossa.

¹⁴² Tolonen 2003: 146

¹⁴³ Ks. Niemi 2008: 68

¹⁴⁴ Niemi on työoikeudellisessa tutkimuksessaan jaotellut käytännöt asiallisen ulottuvuuden mukaan seuraavasti: 1) palkka- ja rahanarvoiset etuudet, 2) työaika, 3) työtehtävät ja 4) työntekopaikka. Ks. Niemi 2008: 76–86

¹⁴⁵ Vrt. Engblom 2012: 155. Hän tarkastelee työoikeutta ja katsoo, että vakiintuakseen käytännön on tullut jatkaa vähintään kahden vuoden ajan.

¹⁴⁶ Hemmo 2017: 86. Huomaa, että Hemmon esityksessä ei tältä osin tarkasti erotella, viitaanko siinä ensisijaisesti osapuolten omaksumaan käytäntöön vai kauppatapaan.

4.2 Oikeustapauksia

Tapauksessa KKO 2023:39 korkein oikeus katsoi, että osapuolten välille vakiintuneesta ja vuosia jatkuneesta käytännöstä oli tullut osapuolia sitova sopimusehto. Kyseessä oli epäsymmetrinen käytäntö, joka koski toimitettujen tuotteiden maksuaikaa. Ostaja oli säännönmukaisesti maksanut laskut vasta eräpäivän jälkeen. Maksujen viivästyminen vaihteli muutamasta päivästä yhteen kuukauteen.

Kantajana oli osakeyhtiö A ja vastaajina kommandiittiyhtiö B ja sen vastuunalainen yhtiömies C. Kanteessaan myyjä A vetosi siihen, että ostaja B oli maksanut myöhässä 135 laskua, jotka olivat erääntyneet 10.4.2015 ja 21.2.2018 välisenä aikana. A vaati viivästyskorkoa sekä perintäkulojen vakiokorvausta kunkin erääntyneen saatavan osalta. Vastaajat eivät kiistäneet sitä, että valtaosa laskuista oli maksettu vasta eräpäivän jälkeen. Sen sijaan kannetta vastustettiin vetoamalla A:n passiivisuuteen. A ei ollut kertaakaan aiemmin esittänyt vastaavia vaatimuksia osapuolten kahdeksanvuotisen liikesuhteen aikana, vaikka B oli maksanut suurimman osan laskuista eräpäivän jälkeen.

Osapuolten vakiintunut maksukäytäntö katsottiin sitovaksi sekä käräjäoikeudessa että hovioikeudessa. Hovioikeus viittasi perusteluissaan muun ohella myös siihen, ettei osapuolten välinen käytäntö ollut kohtuuton tai sopimaton. Korkeimmassa oikeudessa tarkastelu rajautui siihen, oliko sitovaksi tulkittu käytäntö pakottavan lainsäädännön vastainen. Tätä tarkastellessaan korkein oikeus arvioi kuitenkin myös sitä, oliko maksuaikaa koskeva käytäntö sitonut osapuolia jo ennen kuin laki kaupallisten sopimusten maksuehdoista (30/2013, maksuehtolaki) tuli voimaan. Se pohjautuu EU:n maksuviivästysdirektiivin ja tuli sovellettavaksi 16.3.2013 alkaen.

Korkein oikeus katsoi, että osapuolten välillä vuosia jatkunut ja vakiintunut viivästysseuraamuksia koskenut käytäntö oli muodostunut osapuolia sitovaksi jo ennen maksuehtolain voimaantuloa. Kannanotto ei kuitenkaan kerro sitä, milloin osapuolten omaksuma käytäntö tarkalleen ottaen muuttui oikeudellisesti sitovaksi. Sopimussuhde oli alkanut huhtikuussa 2009 ja tarkastelun kohteena olevaa käytäntöä oli noudatettu

samasta kalenterivuodesta alkaen. Vakiintumisen katsottiin tapahtuneen siis alle neljässä vuodessa. Oikeustapauksesta ei käy ilmi, kuinka monta laskua oli kaikkiaan maksettu 16.3.2013 mennessä.

Korkein oikeus toteaa perusteluissaan, ettei osapuolilla ollut puitesopimusta, eivätkä osapuolet olleet sopineet kirjallisesti laskujen maksamisesta tai viivästysseuraamuksista. Osapuolten omaksumasta käytännöstä tuli siis sopimusnormi, jolla täydennettiin aukollista sopimusta – se synnytti uutta sopimusmateriaalia. Vakiintumisaikaa olisi saatettu arvioida tiukemmin, mikäli käytäntö olisi rikkonut kirjallisesti sovittua ehtoa. KKO ei tuonut esiin käytännön yksipuolisuutta eikä sitoutumistahtoon viittaavia seikkoja.

Käytäntöjen vakiintumista on käsitelty monissa työsopimuksiin liittyvissä oikeustapauksissa, mutta niistäkin voidaan päätellä vakiintumisaikaa koskevia vaatimuksia vain suunta-antavasti.¹⁴⁷ Perusteluissa korostuu tapauskohtainen arviointi, eikä ratkaisussa ole otettu kantaa vakiintumisen vähimmäisaikaan. Ratkaisussa ilmi tullut vakiintumista kuvaava aikajakso kertoo enemmänkin siitä, missä kohtaa sopimussuhteen aikajännettä käytäntö on johtanut kiistaan.

Tapauksessa KKO 1990:103 käsiteltiin taulukkopalkan rinnalle vakiintunutta vuosittaista lisäpalkkiota (joulurahaa), jota oli maksettu noin 30 vuotta. Sen maksamisesta oli vuosittain päätetty erikseen ja työntekijöille myös kerrottiin aina päätöksestä. Työnantajana toiminut yhtiö halusi luopua joulurahasta, ja työntekijöiden kanssa käytyjen neuvottelujen jälkeen se korvattiin kuukausipalkkaan tehdyllä korotuksella. Kolmen kuukauden jälkeen yhtiö kuitenkin lakkautti korotuksen.

Käräjäoikeus ja hovioikeus päätyivät siihen, ettei joulurahaa voitu katsoa työsuhteessa vakiintuneeksi palkkaa koskevaksi ehdoksi. Kumpikin oikeusistuin nojautui perusteluissaan siihen, että työnantaja oli vuosittain tehnyt joulurahasta erillispäätöksen. Hovioikeus viittasi myös työntekijöille vuosittain tehtyyn ilmoitukseen – heille ei syntynyt

¹⁴⁷ Ks. Tiitinen & Kröger 2012: 773

aihetta olettaa, että palkkiosta oli tullut työsuhteen ehto. Korkein oikeus sen sijaan katsoi, että joulurahasta oli viimeistään kuukausipalkkaan tehdyn muutoksen yhteydessä tullut yhtiötä sitova sopimuksen veroinen käytäntö. KKO piti olennaisena sitä, että palkkion maksutapaa oli muutettu – joulurahaa vastaava korotus ei enää perustunut ehdollisiin seikkoihin, kuten yhtiön tulokseen. Perusteluissa olisi voitu tuoda esiin myös työntekijöille syntynyt perusteltu luottamus siitä, että työnantaja oli muutoksella sitoutunut pysyvään korotukseen.

Tapaus KKO 1984 II 23 koskee tuntipalkan vakiintumista. Työntekijälle oli maksettu lähes kolme vuotta korotettua tuntipalkkaa riippumatta siitä, miten tuntipalkka määräytyi työtehtävän laadun mukaan työehtosopimuksessa. Työnantaja muutti käytäntöä ja palkanmaksun perusteeksi otettiin työehtosopimuksen mukainen tuntipalkka. KKO katsoi, että aiemmin maksettu, työtehtävän laadusta riippumaton tuntipalkka oli muodostunut työnantajaa sitovaksi sopimuksen veroiseksi käytännöksi. Korkein oikeus viittaa perusteluissaan myös työoikeuden edullisemmuussääntöön¹⁴⁸.

Tapauksessa KKO 2010:60 työntekijän toimenkuvan katsottiin vakiintuneen 16 kuukauden aikana. Pääasiallisesti siivoojana toimineen työntekijän tehtäviin kuului päivittäin siivota noin 600 neliön kuntosalitila, kunnes työnantaja muutti määräyksiään. Siivottavaksi osoitettiin aiemman kohteen lisäksi toinenkin sali, ja päivittäinen siivouspinta-ala kasvoi noin 400 neliöllä. Työsopimuksessa ei ollut merkintöjä työtehtävien sisällöstä tai määrästä. Työntekijä ei noudattanut määräystä ja hänet irtisanottiin. KKO katsoi, että työntekijän toimenkuva oli vakiintunut, eikä työnantajalla ollut oikeutta yksipuolisesti määrätä lisätilojen siivousta hänen tehtäväkseen.

Taukokäytäntöä koskevassa tapauksessa KKO 2021:76 korkein oikeus tarkastelee ja perustelee vakiintumista hyvin seikkaperäisesti. Käytäntö oli tullut voimaan 1.9.1995 ja

¹⁴⁸ Edullisemmuussääntö tulee sovellettavaksi silloin, kun työsuhdetta koskevasta ehdosta on voimassa useita erisisältöisiä säännöksiä tai määräyksiä (normeja). Tällaisessa tilanteessa ohitetaan muodollinen normien etusijajärjestys ja valitaan työntekijän etua suosivin normi.

sitä oli noudatettu päivittäin yli 20 vuotta. Sillä oli selkeä tavoite, jolla edistettiin sopimuksen tarkoituksen toteutumista – työntekijöiden mahdollisuuksia suoriutua työstään molempien osapuolten intressien mukaisesti. KKO viittaa perusteluissaan myös vakiintumista vastaan puhuviin seikkoihin ja toteaa, että pitkien työsuhteiden aikana on tavallista, että ajan kuluessa työtehtävät ja työolosuhteet muuttuvat. Tämä puolestaan nähdään seikkana, jonka takia työn järjestämiseen ja työoloihin läheisesti liittyville käytännöille tulee asettaa tiukempia sitovuusedellytyksiä kuin esimerkiksi työntekijöiden taloudellista etuja koskeville käytännöille ¹⁴⁹. KKO:n kannanotossa voidaan nähdä viesti siitä, ettei tietynsisältöisistä käytännöistä voi syntyä kovin vahvoja perusteltuja odotuksia työnantajan sitoutumistahdosta.

Helsingin hovioikeudessa ratkaistiin kiista työntekopaikan vakiintumisesta. Työskennellyään yli 13 vuotta Varsinais-Suomen ja Satakunnan alueella lääke-esittelijä määrättiin samoihin tehtäviin Länsi-Uusimaan ja Suur-Helsingin alueelle. Työntekijä ei varoituksista huolimatta hyväksynyt muutosta, ja työnantaja purki työsuhteen. Työsopimuksessa ei ollut merkintää työskentelyalueesta. Lääke-esittelijän tehtävä edellytti matkustamista eri paikkakunnille, ja työnantaja oli antanut auton työntekijän käyttöön. Myyntialueita oli järjestelty uudelleen useita kertoja myyntimiesten kesken, jopa neljä kertaa vuodessa. Hovioikeus tarkasteli lääke-esittelijän toimenkuvaa. Se katsottiin sen laatuiseksi, ettei työskentelyalue voinut edes pitkään jatkuneen käytännön perusteella muodostua työsopimuksen ehdoksi. ¹⁵⁰

Hovioikeus ei perusteluissaan tuo nimenomaisesti esiin pohdintaa siitä, oliko työntekijällä oikeus luottaa työntekopaikan vakiintumiseen. Se voidaan kuitenkin nähdä olennaisena ratkaisun perusteena: työnantaja ei ollut toimillaan antanut työntekijälle perusteltua aihetta luottaa siihen, että työskentelyalue olisi rajautunut Varsinais-Suomen ja Satakunnan alueelle.

¹⁴⁹ KKO 2021:76 (kohta 14)

¹⁵⁰ Helsingin hovioikeus 31.8.2006 S 05/1366. Vrt. Koskinen 2014:11. Hän näkee ratkaisun ongelmallisena muun muassa siksi, että perusteluissa nojaututaan toimenkuvan laatuun (luonteeseen). Hän kuitenkin yhtyy siihen, että liikkuvissa työtehtävissä suorituspaikan vakiintuminen voi olla vaikeaa.

Tapauksessa korostuu toimenkuvan ja toimialan merkitys sitovan käytännön arvioinnissa. Pääasiallisten työtehtävien sisältö kuuluu työsopimuksen olennaisiin ehtoihin¹⁵¹ ja tapaus osoittaa, miten ehdon sisältö voi rajata sitovaksi tulevaa vakiintumista. Kun työsopimukseen ei ole kirjattu työskentelypaikkaa tai -aluetta koskevia ehtoja, toimialan luonne ja tehtävien konkreettinen sisältö vaikuttavat vakiintumisarviointiin¹⁵².

4.3 Reklamaatiovelvollisuus

Vakiintumista voidaan systematisoida ja tarkastella myös sopimusoikeuden yleisiin oppeihin kuuluvan reklamaatiovelvollisuuden kautta. Vahvan pääsäännön mukaan sopimusrikkomuksesta on reklamoitava kohtuullisessa ajassa ja siihen velvoittavia säännöksiä löytyy useista sopimusoikeuden alaan kuuluvista säädöksistä.¹⁵³ Reklamointivelvollisuuden on katsottu polveutuvan lojaliteettiperiaatteesta ja koskevan myös sopimustyyppejä, joiden osalta siitä ei ole säädetty.¹⁵⁴ Kohtuullisen ajan arvioinnissa huomioidaan sopimustyyppi ja osapuolten asema.¹⁵⁵ Kun toinen osapuolista toimii säännönmukaisesti sopimuksen ehdoista poiketen, vastapuolen passiivisuus¹⁵⁶ saattaa luoda käsityksen, ettei kyseessä ole ainakaan merkittävä sopimusrikkomus.¹⁵⁷ Tätä systematiikka soveltaen voidaan perustella sitä, että epäsymmetrinen käytäntö voi aikaisimmillaan vakiintua reklamoinnin määräaikaa sääntelevän kohtuullisen ajan jälkeen. Lisäksi lienee selvää, että reklamaatio tai siihen rinnastuva ilmoitus katkaisee vakiintumisprosessin.

¹⁵¹ Työsuhteen olennaisina ehtoina pidetään ainakin työtehtäviä, palkkaa ja työntekopaikkaa. Ks. Koskinen ja muut 2018: 3. luvun alaluku: 10. Työsuhteen ehtojen muuttaminen

¹⁵² Koskinen ja muut 2018: 3. luvun alaluku: 10. Työsuhteen ehtojen muuttaminen

¹⁵³ Norros 2021: 1229

¹⁵⁴ Laurikainen-Klami 2022: 41. Ks. myös KKO 2019:94 (kohta 7)

¹⁵⁵ Wuolijoki 2016: 238

¹⁵⁶ Passiivisuutta koskevia seuraamuksia tulee kuitenkin tulkita suppeasti, jotta vältetään velkojan pätevien saamisoikeuksien perusteeton neutralisointi. Ks. Norros 2018: 550

¹⁵⁷ Wuolijoki 2016: 235–236

Hemmo ¹⁵⁸ tarkastelee tilannetta, jossa sopimus muuttuu konkludenttisesti – nimenomaisten tahdonilmaisujen sijaan sopimuksen sisältöä muutetaan aktiivisella tai passiivisella käyttäytymisellä. Hän vertailee tapausta, jossa osapuoli on passiivinen eikä reklamoi virheellisestä suorituksesta, ja tilannetta, jossa säännönmukaisesti toimitaan sopimuksenvastaisesti vastapuolen puuttumatta asiaan. Passiivisuus virheellisen suorituksen yhteydessä johtaa herkästi siihen, että osapuoli menettää oikeutensa vedota virheellisyyteen. Tällaista oikeudenmenetystä ei pidä kuitenkaan rinnastaa sopimuksen muuttumiseen.

Sopimuksenvastaisuudesta Hemmo käyttää esimerkkeinä kilpailukiellon rikkomista ja kauppaedustajaa, joka ylittää toimialueensa. Kun passiivisuus koskee tällaista sopimusta rikkovaa käytäntöä, oikeusvaikutusten arviointi muuttuu vaikeammaksi. Hemmon mukaan on kuitenkin selvää, ettei tällaista sopimuksenvastaista käyttäytymistä voida ajan kuluessa automaattisesti tulkita hyväksyttäväksi siten, että sopimuksen katsottaisiin tältä osin muuttuneen. ¹⁵⁹

Annola ¹⁶⁰ toteaa, että sopimusehtojen muutosherkkyys vaihtelee. Hän viittaa tällä sopimuskäytännön käyttäytymiseen ja siihen, että sopimusvelvoite voi muuttua osapuolten toiminnan perusteella. Annola näkee muutoskynnyksen madaltuvan sitä mukaa, mitä enemmän sopimussisällössä on epäselvyyttä. Konkludenttisen sopimusmuutoksen kynnyksen näyttääkin vaihtelevan sen mukaan, minkälainen sopimusehto on arvioinnin kohteena. Kieltoja ja rajoituksia rikkovaa käytäntöä on lähtökohtaisesti hyvin vaikea kytkeä ainakaan sopijapuolten tarkoituksiin, eikä sopimusta rikkovalle osapuolelle voi kovin herkästi syntyä luottamuksensuojaa. Näin ollen vakiintuneen käytännön oikeudellisessa tarkastelussa on oleellista myös tunnistaa, minkälaista sopimusehtoa käytäntö koskee.

¹⁵⁸ Hemmo 2003b: 36–37

¹⁵⁹ Hemmo 2003b: 36–37. Ks. myös Annola 2003: 238

¹⁶⁰ Annola 2003: 240–241

4.4 Osapuolten tarkoitus

Vakiintumista voidaan systematisoida sen mukaan, missä kohtaa sopimussuhdetta käytännön vakiintumis- ja omaksumisprosessi on käynnistynyt. Käytäntö, jota osapuolet ovat noudattaneet sopimussuhteen tai -kauden alusta alkaen, saa sopimuksen tulkinnassa vahvemman presumption vakiintumisesta kuin vasta myöhemmin omaksuttu ja mahdollisesti jopa lähtötilanteen vastaiseksi muotoutunut käyttäytyminen. Tätä näkemystä perustelen erityisesti osapuolten yhteisellä tarkoituksella. Kun käytäntöä on noudatettu alusta lähtien, se viestii ja luo oletuksen siitä, mitä osapuolet ovat tarkoittaneet sopimuksen sisällöksi.

Myöhemmin kehittyneessä käytännössä on sen sijaan rasitteena muutoksesta viestivä leima – vakiintumiselle tarvitaan painavampaa näyttöä. Koskinen ja muut toteavat työoikeutta koskevassa teoksessaan, että työsuhteessa vakiintumiselta vaaditaan aina selkeyttä. Näyttöä tarvitaan vähemmän silloin, kun käytäntöä on poikkeuksetta noudatettu työsuhteen alusta alkaen. Väliaikaisena käyttöön otetuista käytännöistä tulee usein tahattomasti pitkäaikaisia.¹⁶¹

¹⁶¹ Koskinen ja muut 2018: 3 luvun alaluku: 10. Työsuhteen ehtojen muuttaminen

5 Tehokkuus

5.1 Säännönmukainen noudattaminen

Tehokkuudella arvioidaan sitä, onko käytäntöä noudatettu toistuvasti ja ilman merkittäviä poikkeuksia. Se kytkeytyy osapuolten ennakoitavaan, johdonmukaiseen ja rationaaliseen käyttäytymiseen. Sopimusoikeuden tulee suojata osapuolten luottamusta siihen, että sopimussuhteessa toimitaan rationaalisesti ja johdonmukaisesti¹⁶².

Tehokkuuden arvioinnissa korostuu suhteellisuus. Tehokkuutta tulee arvioida suhteessa siihen, miten kauan käytäntöä on noudatettu ja kuinka usein käytäntö toistuu. Vaikka arviointi ei voi koskaan olla täysin kaavamaisista, on oleellista tarkastella poikkeamia myös suhteellisesti. Mitä pidempään käytäntöä on noudatettu, sitä enemmän kertyy toistoja. Esiintymistiheys puolestaan määrää, kuinka paljon toistoja kertyy tietyn aikayksikön tai -jakson sisällä. Poikkeamien määrä tulee suhteuttaa toistumiskertojen määrään. Päivittäin toistuva käytäntö sietää siis enemmän poikkeuksia kuin kuukausittain toistuva käytäntö.

Arviointiin vaikuttaa myös se, johtuuko säännönmukaisuutta rikkova käyttäytyminen vain toisesta osapuolesta. Yksipuolisesti aiheutettu poikkeama saa vähemmän merkitystä kuin tilanne, jossa käytännöstä poikkeaminen johtuu molemmista osapuolista. Oleellisena seikkana voidaan nähdä myös se, miksi yksittäistapauksessa on irtaannuttu vakiintuneesta toimintatavasta. Mitä paremmin syy on perusteltavissa, sitä vähäisemmin poikkeama vaikuttaa tehokkuusarviointiin. Taustalla saattaa olla esimerkiksi toisen osapuolen etujen huomioiminen.

¹⁶² Kurkela 2003: 22–23

5.2 Mukautuvuus

Tehokkuutta täytyy tarkastella myös sopimuksen toimintaympäristön ja olosuhteiden muutoksia mukaillen – käytäntö ei kehity tyhjiössä, vaan sopeutuu ja kiinnittyy ympäristöönsä. Näin ollen tehokkuusvaatimusta ei voida käsittää siten, että käytännön tulisi koko elinkaarensa ajan näyttäytyä sisällöltään täysin yhdenmukaisena. Tämä mukautuvuuteen liittyvä piirre on merkityksellinen myös eriytymiskriteerin arvioinnissa. Hovioikeus otti kantaa mukautuvuuteen tulospalkkiojärjestelmää koskevassa lausunnossaan¹⁶³. Se katsoi, ettei käytännön tarvitse pysyä täysin samanlaisena. Merkittävänä pidettiin sitä, että järjestelmän perusteet olivat olennaisilta osin pysyneet samoina, vaikka avaintavoitteissa ja tulospalkkion määrässä oli tapahtunutkin vuosittain muutoksia.

Maksujen viivästymistä koskevassa oikeustapauksessa KKO 2023:39 käytäntö katsottiin sitovaksi, vaikka osa laskuista oli maksettu eräpäivän mukaisesti. Mikään oikeusasteista ei tuonut tätä seikkaa esiin perusteluissaan, eikä tehokkuuskriteeriä näin ollen katsottu tarpeelliseksi arvioida tarkemmin. Tapaus herättää kuitenkin pohdinnan siitä, katsottiinko käytäntö optionkaltaiseksi sopimusehdoksi, jonka perusteella ostajalla oli oikeus tilauskohtaisesti päättää maksuajasta. Mikäli vakiintuneesta käytännöstä oli syntynyt optioksi rinnastettava ehto, sen säännönmukaista noudattamista ei olisi enää voitu käyttää tehokkuutta osoittavana tunnusmerkinä.

Tehokkuuskriteerin arviointi voikin näyttäytyä ongelmallisena silloin, kun käytännöstä tulee osapuolille tapauskohtainen vaihtoehto, jota noudatetaan valinnaisesti. Tapauksessa KKO 1997:174 osapuolten maksukäytäntöä arvioitiin sekä sopimus- että insolvenssioikeudellisesti¹⁶⁴ konkurssipesän takaisinsaantikanteen yhteydessä. Pesä vetosi siihen, että kanteen kohteena olevalle yhtiölle oli tehty takaisinsaantiaikana

¹⁶³ KKO 2010:93 (hovioikeuden käsittelyä koskeva osa)

¹⁶⁴ Insolvenssioikeus sääntelee maksukyvyttömyyttä ja sen oikeudellisia seuraamuksia.

epätavanomaisia maksusuorituksia epätavallisia maksuvälineitä käyttäen¹⁶⁵. Yhtiö ja konkurssiin myöhemmin asetettu yhtymä olivat käyttäneet maksutapana rahasuoritusten rinnalla myös vastavuoroisiin tavaratoimituksiin perustuvien saatavien kuittausta. Käytäntö oli jatkunut useita vuosia. Korkein oikeus tarkasteli muun ohella sitä, oliko kuittaus vakiintunut osapuolten käytännöksi. Perusteluissaan KKO viittaa aluksi siihen, että osapuolten välisessä kaupankäynnissä oli vakiintuneesti noudatettu tällaista kauppatapaa. Perusteluiden edetessä tuomioistuin lausuu nimenomaisesti, että kuittauksesta on tullut vakiintunut käytäntö ottamatta kantaa siihen, että maksuja oli tehty myös tavanomaisin rahasuorituksin. Tehokkuutta ei kyseenalaistettu, vaikka käytössä oli kaksi rinnakkaista toimintatapaa.

5.3 Oikeustapauksia

Seuraava työoikeudellinen tapaus koskee VR-Yhtymä Oyj:n (VR) palkallista taukokäytäntöä, jonka Helsingin hovioikeus (13.9.2023 S 22/686) katsoi vakiintuneena työnantajaa sitovaksi. VR vetosi tehokkuuskriteerin osalta siihen, ettei palkallisen ruokatauon noudattaminen ollut poikkeuksetonta. Lähiliikenteen lisäksi kanteen nostaneet veturinkuljettajat olivat ajaneet muutakin liikennettä, jossa palkattomia taukoja oli merkittävästi enemmän. Ruokatauko oli saattanut olla myös palkaton ja sen pituutta oli saatettu muuttaa.

Hovioikeus ei kyseenalaistanut käytännön tehokkuutta. Se toteaa perusteluissaan, että palkallinen ruokatauko on koskenut päivittäin kollektiivisesti kaikkia lähiliikenteen veturinkuljettajia. Siirtymätyövuorot, joihin sisältyi palkatonta vapaa-aikaa, katsottiin ruokatauottomina arvioinnissa merkityksettömiksi. Perusteluissa mainitaan nimenomaisesti muuttumattomuus, johdonmukaisuus ja pitkäaikaisuus. Palkallinen

¹⁶⁵ Laki takaisinsaannista konkurssipesään (1991/758, takaisinsaantilaki). 10 §:n mukaan velan maksu myöhemmin kuin kolme kuukautta ennen määräpäivää peräytyy, jos velka on maksettu epätavallisin maksuvälinein tai ennenaikaisesti taikka määrällä, jota pesän varoihin nähden on pidettävä huomattavana. Maksu ei kuitenkaan peräydy, jos sitä voidaan pitää olosuhteet huomioon ottaen tavanomaisena.

ruokatauko oli ollut voimassa hyvin pitkään lähes muuttumattomana, ja sitä oli noudatettu johdonmukaisesti. Käytäntö oli jatkunut ennallaan sekä 1990-luvulla tapahtuneen yhtiöittämisen että lähiliikenneyksikön perustamisen (2014) jälkeen. Tehokkuutta näyttää siis vielä vahvistaneen seikkana se, ettei organisaatorakenteessa tapahtuneilla muutoksillakaan ollut vaikutusta käytäntöön.

Lopuksi hovioikeus arvioi työntekijöiden perusteltua luottamusta ja toteaa, että työntekijät ovat voineet perustellusti olla siinä käsityksessä, että ruokatauon palkallisuudesta on tullut työsuhteen sitova ehto. Perusteluissa todetaan, ettei VR:n käyttäytymisestä ole tullut millään tavoin ilmi taukokäytännön sitovuutta vastaan puhuvia seikkoja. Tapauksesta on syytä mainita se, että korkein oikeus on myöntänyt asiassa valitusluvan eikä ratkaisu näin ollen ole lainvoimainen.

Tehokkuuskriteeri näyttyy hyvin myös toisessa Helsingin hovioikeuden ratkaisussa (5.10.2023 S 22/443). Siinä käsiteltiin työnantajana toimineen yhtiön ja sen palveluksessa myyjänä toimineen työntekijän kiistaa siitä, oliko yhtiöllä oikeus siirtää myyjän pitkäaikaisia asiakkuuksia toiselle myyjälle. Hovioikeudessa arvioitiin muun ohella sitä, oliko asiakkuuksien pysyvyyttä koskeva käytäntö muodostunut osapuolia sitovaksi työsuhteen ehdoksi.

Yhtiön omistajat olivat useaan otteeseen palavereissa viestineet siitä, ettei hyvin hoidettuja asiakkuuksia siirretä myyjiltä toisille. Myyjille oli maksettu täysin provisioon perustunutta palkkaa. Asiakkuuksien pysyvyys oli esitetty seikkana, jonka perusteella kuntatiimin myyjien tuli luottaa siihen, että monivuotinen asiakassuhteen kehittäminen johtaa ennen pitkää myyntiprovisioihin. Suullista sopimusta ei kuitenkaan katsottu syntyneen, ja hovioikeus päätyi arvioimaan, oliko kyseessä vakiintunut käytäntö.

Hovioikeus tarkasteli ensimmäisenä tehokkuuskriteeriä. Se katsoi näytetyksi, ettei yhtiö ollut siirtänyt yhtäkään hyvin hoidettua kuntatiimin asiakkuutta keneltäkään myyjältä ilman tämän suostumusta vuosien 2010–2018 aikana. Käytäntöä oli siis noudatettu

tehokkaasti. Sen jälkeen hovioikeus arvioi käytännön pitkäkestoisuutta ja totesi sen jatkuneen vakiintuneesti ainakin yhdeksän vuotta. Yhteenvedossaan hovioikeus lausuu, että osapuolten toimintaa ja käyttäytymistä sekä käytännön pitkäkestoisuutta kokonaisuutena arvioiden käytännöstä oli muodostunut osapuolia sitova työsuhteen ehto. Ratkaisu viestii siitä, että myyjällä oli perustellusti oikeus luottaa yhtiön sitoutumistarkoitukseen. Yhtiössä noudatettu toimintatapa ja omistajien sitä tukevat lausunnot olivat vahva näyttö siitä, että myyjälle oli syntynyt perusteltu luottamus käytännön sitovuudesta.

6 Eriytyminen

6.1 Selväpiirteisyys ja yksiselitteisyys

Eriytymisellä viitataan siihen, että käytännön tulee erottua selväpiirteisesti muusta osapuolten käyttäytymisestä. Tämä normiperuste on nimenomaisesti mainittu korkeimman oikeuden työoikeudellisessa ratkaisussa KKO 2021:76. Tuomioistuin nojautuu perusteluissaan siihen, miten oikeuskirjallisuudessa on arvioitu käytännön vakiintumista ja sitovuutta.¹⁶⁶ KKO toteaa, että keston lisäksi merkitystä on annettu muun ohella käytännön toistuvuudelle, käytännön sisällön selvyydelle ja yksiselitteisyydelle, käytännön johdonmukaiselle noudattamiselle sekä osapuolten sitoutumistahdolle.

Käytännön toistuva luonne viestii sekä vakiintumisesta että tehokkuudesta. Tehokkuuskriteeri verifioituu lopullisesti, kun käytäntöä noudatetaan johdonmukaisesti. Eriytyminen on puolestaan käytännöksi kehittyvän käyttäytymisen lähtökohta – rakennelman ydin, johon muut normiperusteet voidaan kiinnittää. Käytännön tulee olla objektiivisesti havaittavissa ja määriteltävissä omassa ilmenemisympäristössään sellaisena selväpiirteisenä käyttäytymisen muotona, jonka toistuvuutta ja kestoja voidaan mitata. Käytäntö ei kuitenkaan välttämättä heti syntyessään näyttäydä yksiselitteisenä ja tarkkarajaisena, vaan saa erottuvuutensa toistuvan ja rationaaliseksi koetun käyttäytymisen ohjaamana. Näin ollen eriytyminen ja tehokkuus kytkeytyvät symbioottisesti toisiinsa.

Eriytymisarvioinnissa käytäntöä voidaan tarkastella yksittäisen sopimusehdon tai sopimusehtoryhmän kaltaisena ilmaisuna, josta tulkinnalla tunnistetaan ehdon tarkoitus ja sisältö. Käytäntö voi olla dynaaminen ja prosessinomainen – useiden yksittäisten toimien ja vaiheiden muodostama kokonaisuus, jossa ilmenee tapauskohtaista vaihtelua. Tällöin oleellista on tunnistaa, onko prosessin lopputulos säännönmukaisesti yhtenäinen.

¹⁶⁶ KKO 2021:76 (kohta 13)

Eriytymisen luonnetta voidaan havainnollistaa rinnastamalla se kauppataivan syntymismekanismiin. Niinikoski ¹⁶⁷ kuvaa kauppataivan syntyvän käyttäytymistapahtumien sarjasta, jossa tapahtumat pohjautuvat samaan malliin. Niiden analysoinnissa hän näkee olennaisena oikeudelliselle ajattelulle tyypillisen piirteen: tutkimuskohde tulee yksinkertaistaa ja sitä tulee lähestyä kaavamaisesti. Yksityiskohtia karsitaan ja oleellinen erotetaan epäoleellisesta.

6.2 Oikeustapauksia

Oikeustapauksessa KKO 2023:39 tarkastelun kohteena ollut maksukäytäntö erottui kiistattomasti yksiselitteisenä käyttäytymisenä. Maksuajan vaihtelulla ei ollut merkitystä – oleellista eriytymisessä oli eräpäivän ylittyminen. Korkein oikeus viittasi myös siihen, että kaikki laskut oli suoritettu viimeistään kuukauden kuluessa eräpäivästä. Tämä voitaneen tulkita osoitukseksi tarkkarajaisuudesta. Maksu on kauppasopimuksen olennainen ainesosa. Maksua ja maksuaikaa koskeva lainsäädäntö jo itsessään tekee maksamiseen liittyvistä käytännöistä usein tarkkarajaisia ja yksiselitteisiä.

Eriytymiskriteeri ja sen arviointi tulee erityisen hyvin ilmi taukokäytäntöä koskevan oikeustapauksen (KKO 2021:76) perusteluissa. ¹⁶⁸ Käytäntö pohjautui työnantajan ilmoitukseen, jossa mainittiin ruoka- ja elpymistaukojen alkamis- ja päättymisajat sekä taukojen pituus. Sen piiriin kuuluva henkilöstö oli tarkasti määritelty. Taukojen yhteiskesto oli muokattu vain kerran, ja muutos oli tehty osapuolten yhteisymmärryksessä – kaikkiaan 87 minuuttinen tauko-aika lyhentyi muutamalla minuutilla, kun kokonaistyöaika lyhennettiin.

Eriytyminen perustuu tässä mielestäni kokonaistaukoajan pysyvyyteen. Käytäntö oli kehitetty työn kuormittavuuden keventämiseksi ja tauon pituudella oli oleellinen

¹⁶⁷ Niinikoski 1979: 35

¹⁶⁸ KKO 2021:76 (kohdat 16 ja 17)

merkitys tavoitteen toteutumisessa. Näen kriteerin täyttyvän siinäkin tapauksessa, että henkilöstöllä olisi ollut vapaus päättää taukojen päivittäisestä ajoituksesta. Oleellisena seikkana näyttäytyy jälleen se, millä perusteella työntekijöille annetaan luottamuksensuojaa.

Tapauksessa KKO 2010:93 arvioitiin muun ohella tulospalkkiojärjestelmän vakiintumista sopimuksen veroiseksi käytännöksi. Korkeimman oikeuden selosteessa kuvataan, miten hovioikeus arvioi eriytymiskriteeriä. Sen katsottiin täyttyneen, koska järjestelmä oli ollut selvä ja yksiselitteinen. Avaintavoitteet oli tiedotettu tehokkaasti ja henkilöstöllä oli ollut kuukausittain mahdollisuus seurata palkkion kertymistä. Joulurahaa koskevassa oikeustapauksessa (KKO 1990:103) edun suuruus oli määräytynyt työsuhteen keston mukaan, mutta KKO ei tarkastellut sitä eriytymiseen vaikuttavana seikkana.

Korkein oikeus on tarkastellut myös eriytymistä vastaan puhuvia seikkoja. Tapauksen KKO 1990:152 perusteluissa viitataan toimenkuvaan. Työntekijä (A) oli alkuvuodesta 1984 lähtien toiminut autonkuljettajana ja tehnyt lisäksi varasto- ja siivoustöitä, kunnes hänet loppuvuonna 1987 määrättiin tekemään myös lumitöitä. Työsuhde purettiin, kun A varoituksesta huolimatta kieltäytyi eikä noudattanut määräystä. A katsoi, ettei purkamiselle ollut laillista perustetta. Kanne hylättiin hovioikeudessa, ja korkein oikeus yhtyi hovioikeuden tuomioon. KKO piti olennaisena sitä, ettei toimenkuvaa oltu rajattu tiettyihin työtehtäviin. Tämän voidaan katsoa viestivän siitä, ettei tehtävien nähty eriytyneen sitovuuden edellyttämällä tavalla. Työntekijällä ei siis ollut perusteltua syytä luottaa siihen, että työnantaja olisi sitoutunut toimenkuvaa koskeviin rajauksiin.

Tapaus KKO 2010:60, jota edellä käsiteltiin toimenkuvan vakiintumisajan näkökulmasta, havainnollistaa työtehtävien eriytymisen vaatimuksia. Työntekijän päivittäisenä tehtävänä oli selkeästi yksilöityjen kuntosalitilojen siivous. Työnkuvaan kuului myös asiakaspalvelua ja joitakin asiointitehtäviä, mutta näihin kului päivittäin aikaa vain puolesta tunnista tuntiin. KKO katsoi, että toimenkuvaksi oli muodostunut pääasiallisesti kuntosalitilojen siivous.

6.3 Yhteys vahingonkorvausoikeuteen

Sopimusoikeus kuuluu oikeudenalajaottelussa velvoiteoikeuteen. Velvoitteet perustuvat usein sopimukseen. Lisäksi velvoiteoikeuteen luetaan vahingonkorvausoikeus ja perusteettoman edun palautusta sääntelevä normisto¹⁶⁹.

Tavat ja käytännöt näyttävät oleellisina seikkoina sekä sopimusta että vahingonkorvausta¹⁷⁰ koskevassa sääntelyssä. Hemmo toteaa, että vahingonkorvausvastuuta rajaavan huolellisuusvaatimuksen sisältöön saadaan suuntaa tavoista ja yleisistä käytännöistä¹⁷¹. Niiden merkitys korostuu erityisesti silloin, kun alakohtaisesti vakiintuneilla käytännöillä tähdätään vahinkoriskien torjumiseen¹⁷². Vahinkoja estävien vakiintuneiden käyttäytymismallien sivuuttaminen saattaa tehdä vahingosta tuottamuksellisen¹⁷³. Tuleeko tapojen ja käytäntöjen eriytymistä arvioida samalla tavalla velvoiteoikeuden sisällä?¹⁷⁴ Oikeusjärjestyksen systeeminen tulkinta puoltaa sitä, että käytetään sopimusoikeudellisesti ja vahingonkorvausoikeudellisesti yhtenäistä arviointitapaa. Kysymys näyttää mahdollisena jatkotutkimuksen kohteena.

¹⁶⁹ Hemmo 2018: 9

¹⁷⁰ Tässä viitataan sopimukseenulkoiseen vahingonkorvausvastuuseen, jota kuvataan usein termillä deliktivastuu. Sopimukseen perustuva korvausvastuu on rajattu vahingonkorvauslain (412/1974, VahL) ulkopuolelle. Ks. Hemmo 2005: 3

¹⁷¹ Hemmo 2005: 29–30

¹⁷² Saarnilehto ja muut 2001: 475

¹⁷³ Ståhlberg & Karhu 2020: 95

¹⁷⁴ Kysymys voidaan ulottaa myös vakiintumiseen ja tehokkuuteen.

7 Hyväksyminen

7.1 Oikeudellinen velvoittavuudentunne

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty, että osapuolten välille kehittynyt ja vakiintunut käytäntö voi saada normatiivista merkitystä vain silloin, kun se muiden normiperusteiden ohella mielletään oikeudellisesti sitovaksi. Tällöin oletetaan, että osapuolet noudattavat käytäntöä oikeudellisesta velvoittavuudentunteesta – käyttäytymistä ei voida selittää pelkästään kohteliaisuudella, tarkoituksenmukaisuudella tai helppoudella. Käytännön omaksumista saattaa oikeudellisen paineen sijasta ohjata myös yrityskuvasta tai monista muista seikoista aiheutuva paine¹⁷⁵.

Osapuolen motiiveista tulee siis näkyä myös oikeustajuun pohjautuva tunne velvoittavuudesta. Tämä sitovuuden edellytykseksi esitetty seikka kytkeytyy johdonmukaisesti sopimusoikeuden yleisiin oppeihin. Sopimusosapuoli ei voi tulla sidotuksi sellaisiin velvoitteisiin tai oikeussuhdetta muutoin normittaviin määräyksiin, joita osapuoli ei ole hyväksynyt – sitovuus voi kuitenkin syntyä, kun velvoitteiden sisältö on tiedossa tai kohtuudella selvitettävissä¹⁷⁶.

Hyväksymiseen kiinnittyvä kriteeri on kuitenkin itsenäisenä sitovuusperusteena ongelmallinen, koska sitä on ulkoisesti vaikeaa havaita tai todentaa. Normatiivisena seikkana oikeudellinen velvoittavuudentunne on rinnastettavissa siihen, miten tahto ymmärretään sopimusoikeuden tahtoteorian piirissä. Mäkelä kuvaa tahtoteorian problematiikkaa osuvasti.¹⁷⁷ Tahto nähdään psykologisena seikkana, joka kertoo sopijaosapuolen tahdon sisällöstä. Tämä johtaa herkästi ongelmiin luottamuksensuojan kanssa, sillä tällaista ihmismielen subjektiivista tahtoa ei voida havaita objektiivisesti. Samalla ajaudutaan vaikeisiin näyttökysymyksiin – vain henkilö itse voi kertoa tahdostaan, jonka todentamiseen puolestaan ei löydy lainkaan välineitä. Lopuksi Mäkelä

¹⁷⁵ Hemmo 2017: 85

¹⁷⁶ Hemmo 2017: 85–86

¹⁷⁷ Mäkelä 2008: 37

toteaakin, että on luovuttava psykologisesta ulottuvuudesta, sillä tahto joudutaan lopulta päättämään osapuolen käyttäytymisestä.

Tolonen toteaa, että hyväksymiskriteeri on osoittautunut ongelmalliseksi oikeusteoreettisessa tarkastelussa. Hän viittaa siihen, että tapaoikeudessa hyväksymiseen on perinteisesti liitetty tunnusmerkkinä *opinio necessitatis sive obligations*, joka tarkoittaa tunnetta sitovuudesta ja sen synnyttämää kokemusta velvoittavuudesta. Tolonen ei tuo esille *opinio juris* -käsitettä¹⁷⁸. Sen sijaan hän katsoo kriteerin sisällöllisesti epäselväksi nimenomaan siksi, ettei se erottele oikeudellisesti latautunutta tunnetta muunlaisista velvoittavuudentunteista.¹⁷⁹

Tolonen päätyy siihen, että velvoittavuudentunne kytkeytyy perusteltuihin odotuksiin ja käyttäytymisen ennakkointiin. Säännönmukainen käyttäytyminen synnyttää muissa perusteltuja odotuksia – käyttäytymisen tulee olla ennakoitavaa. Tolonen katsoo, että tapaoikeuden oikeudellinen velvoittavuus nojautuuakin viime kädessä näihin seikkoihin. Samalla hän mainitsee sopimusoikeuden ja vahingonkorvausoikeuden keskeisinä tapaoikeuden soveltamisalueina.

7.2 Hiljainen sitoutumistahto

Hyväksymiskriteeri kiinnittyy mielestäni sopimusoikeudessa hiljaiseen sitoutumistahtoon, joka puolestaan voidaan johtaa muista normiperusteista. Kun käytännöstä tulee selväpiirteinen ja se erottuu muusta käyttäytymisestä, voidaan olettaa, että sen toistuvaan, tehokkaaseen ja pitkäaikaiseen noudattamiseen on järkiperäinen motiivi. Tämä käyttäytymistä ohjaava motiivi on puolestaan seikka, joka viestii sitoutumistahdosta. Tilanne muistuttaa läheisesti konkludenttista sopimista. Osapuolet ovat käyttäytymisellään luoneet perusteltua odotuksia toisilleen ja tätä kautta

¹⁷⁸ *Opinio juris* on erityisesti kansainväliseen tapaoikeuteen (customary international law) liittyvä oikeudellinen käsite. Se viittaa siihen, koetaanko tapa tai käytäntö oikeudellisesti velvoittavana.

¹⁷⁹ Tolonen 2003: 146–147

hyväksyneet siitä seuraavan velvoittavuuden. Tätä tulkintaa tukee myös Mäkelän¹⁸⁰ malli, jossa sopimussitovuus perustuu yksityisautonomian ja luottamuksensuojan yhteensovittamiseen. Tässä mallissa sitovuus syntyy, kun osapuolen on tullut ymmärtää ja havaita toimintansa johtavan siihen, että vastapuoli luottaa sen tarkoittaneen sitovaa sopimista. Tällöin osapuolen voidaan katsoa tehneen vapaan valinnan sitoutumisestaan. Tietoisena vastapuolelle syntyneestä luottamuksesta osapuoli voi valinnanvapauttaan käyttäen myös toimia toisella tavalla.

Pöyhönen¹⁸¹ toteaa, että luottamuksensuojaa on jo pitkään pidetty sopimukseen olennaisesti kuuluvana ilmiönä. Luottamuksen perusteltavuutta hän tarkastelee suhteessa siihen, mikä kussakin toimintaympäristössä on tavanomaista ja normaalia käyttäytymistä. Korkein oikeus lausuu ratkaisussaan KKO 2022:44, että pitkään jatkunut käytäntö saattaa synnyttää sen sitovuutta koskevia perusteltuja odotuksia¹⁸². Lisäksi lausutaan, että velvoiteoikeudessa pyritään yleensä suojaamaan vastapuolen käyttäytymisen perusteella syntyneitä vilpittömiä mieltä.

Hyväksymistä ei pidä kriteerinä sivuuttaa. Sen paradoksaalinen luonne kuitenkin haastaa oikeustajua: tunne, jolla arvioidaan sitovuutta synnyttää sitovuuden. *“Can it be that the belief that something is legally binding is what makes it binding?”*¹⁸³ Subjektiiivisten tunteiden sijaan tulisikin tunnistaa ja arvioida sitoutumistahtoa objektiivisesti osoittavia seikkoja. Sitoutumistahtoa ei voida kuitenkaan päätellä pelkästään ajan kulumisesta – hiljaisestikin annettu hyväksyntä täytyy tulla ilmi osapuolen käyttäytymisestä¹⁸⁴.

Tiitinen ja Kröger¹⁸⁵ tarkastelevat vakiintunutta käytäntöä ja sen normatiivisuuden edellytyksiä työoikeudessa. Heidän mukaan työnantajan sitoutumistahtoa tai siitä kertovaa ilmaisua ei ole oikeuskäytännössä nähty oleellisena seikkana. Heille oikeustila

¹⁸⁰ Mäkelä 2008: 37–38

¹⁸¹ Pöyhönen 2000: 118–119

¹⁸² KKO 2022:44 (kohta 15)

¹⁸³ Goode ja muut 2015: 48

¹⁸⁴ Koskinen ja muut 2018: 3. luvun alaluku: 10. Työsuhteen ehtojen muuttaminen

¹⁸⁵ Tiitinen & Kröger 2012: 773

näyttäytyykin niin, että työsuhteessa käytäntö voi muuttua sitovaksi pelkän ajallisen vakiintuneisuuden perusteella. Tätä kannanottoa on syytä tarkastella kriittisesti uudemman oikeuskäytännön valossa¹⁸⁶. Niemi¹⁸⁷ kylläkin esittää vahvasti perustellun kannanoton työnantajan sitoutumistahdon vähäisemmästä merkityksestä – vahvempana osapuolena se voi käyttää direktio-oikeuttaan ja estää sitovuuden puuttumalla käytäntöön ennen sen vakiintumista.

7.3 Oikeustapauksia

Turun hovioikeuden 12.4.2002 antamassa tuomiossa nojaututtiin muun ohella kansainvälisen kauppalain (CISG) 9 artiklaan¹⁸⁸. Tapaus on mielenkiintoinen kaikkia normiperusteista ajatellen, mutta tarkastelen tässä vain hyväksymiskriteeriä. Rajaus perustuu siihen, että tapauksen asiakirjoista ilmenneet seikat eivät anna riittävästi tietoa muiden perusteiden arviointiin.

Suomalaisyritys (A) valmisti ja toimitti erilaisia komponentteja ja varaosia saksalaisyhtiölle (B), joka oli erikoistunut metsäkoneiden suunnitteluun ja valmistukseen. B väitti kanteessaan, että A:n toimittamat osat olivat olleet jatkuvasti viallisia. A puolestaan vetosi takuuehdon vastuunrajoitukseen sekä siihen, ettei virheistä oltu reklamoitu takuuehtojen edellyttämällä tavalla. Takuuehtojen mukaan osilla oli 6 kuukauden toimintatakuu. Lisäksi oli sovittu, että vaurioista tuli reklamoida yksilöidyssä ja kirjallisessa muodossa kuukauden sisällä vaurioitumispäivästä lukien.

A oli kuitenkin toistuvasti myöntynyt korjaamaan vikoja, vaikka B ei reklamoinut ehtojen mukaisesti eikä palauttanut vikaantuneita osia. A myös korjasi virheitä vielä takuuajan umpeutumisen jälkeen. Hovioikeus yhtyi käräjäoikeuden näkemykseen, jonka mukaan A:n katsottiin toiminnallaan luopuneen takuun vanhentumisehdosta. Perusteluissaan

¹⁸⁶ Ks. KKO 2021:76 (kohdat 11 ja 13)

¹⁸⁷ Niemi 2008: 71

¹⁸⁸ Turun hovioikeus 12.4.2002 S 00/855

käräjäoikeus toteaa A:n hyväksyneen ”*huomattavan laajasti*” B:n takuuehdoista poikenneen menettelyn ja siten ”*on sen katsottava luopuneen vetoamasta takuusitoumuksen vanhentumisehtoon*”.

Käräjäoikeus tarkasteli kanteen kohteena ollutta kahdeksaa (8) toimitusta ja A:n menettelyä niiden yhteydessä. A oli tehnyt takuusitoumukseen perustuvia suorituksia kaikkiaan seitsemässä toimituksessa. Tästä joukosta tunnistettiin kuusi (6) toimitusta, joissa A oli korjannut vikoja tai muulla tavoin hyväksynyt B:n takuuseen nojautuneita vaatimuksia, vaikka takuu-aika oli umpeutunut. Perusteluista ei kuitenkaan käy ilmi, oliko A kertaakaan hylännyt B:n vaatimuksia takuun vanhentumisaikaan vedoten. Näin ollen on vähäisesti edellytyksiä tehokkuuskriteerin luotettavaan arviointiin. Sen sijaan tosiseikoista ilmenee, että A oli esittänyt B:lle useita vaatimuksia takuuehtojen noudattamisesta.

A:n käyttäytymisestä voidaan päätellä, ettei käytäntöä noudatettu oikeudellisesta paineesta – takuuehdon laatineena osapuolena se tiesi hyvin sopimukseen perustuvat velvoitteensa ja oikeutensa. Sen sijaan A näyttää ajatelleen liikesuhteen jatkuvuutta sekä mainettaan luotettavana ja lojaalina toimittajana. Ratkaisua on hyvin vaikea perustella sitoutumistahdollakaan. A oli nimenomaisesti vaatinut B:tä noudattamaan takuuehtoja, eikä B:lle ole voinut syntyä perusteltua luottamusta siitä, että A haluaa muuttaa sopimusehtoa.

Maksuaikaa koskenut käytäntö ¹⁸⁹ katsottiin sitovaksi, vaikka kyseessä oli epäsymmetrinen käytäntö. Korkein oikeus ei tarkastellut osapuolten sitoutumistahtoa eikä sitä, miten läheinen yhteys maksukäytännöllä oli osapuolten tarkoitukseen. Velkojalle viivästyskorko-oikeutta voidaan pitää melko olennaisena, mutta sekään ei näyttäytynyt tapauksessa merkityksellisenä. Sitovuutta puoltavana seikkana pidettiin erityisesti käytännön pitkäaikaisuutta. KKO:n ratkaisu viestii siitä, että aktiivinen osapuoli sai luottamuksensuojaa melko herkästi.

¹⁸⁹ Edellä käsitelty tapaus KKO 2023:39

8 Johtopäätökset

8.1 Oleelliset seikat normiperusteiden arvioinnissa

Vakiintumisajalle ei voida asettaa absoluuttista alarajaa. Aikajännettä tulee tarkastella suhteellisesti huomioimalla ilmiön toistuvuus eli frekvenssi. Tapaoikeudelle olennainen toistuvuus kytkeytyy aina esiintymistiheyteen. Toisaalta käytännöllä on usein luontainen ja omaan tarkoitukseensa kiinnittyvä toistuvuutta sääntelevä mekanismi. Jouluraha ei makseta päivittäin, eikä ruokataukoa pidetä vuosittain. Toistuvuutta ei siis voi arvioida kaavamaisesti pelkästään toistojen lukumäärällä.

Vakiintumisarviointi tulee sovittaa sopimuksen luonteeseen. Ajallinen ulottuvuus näyttäytyy eri tavalla lyhytaikaisessa rakennusprojektissa kuin vuosia kestävässä palvelusopimuksessa. Vakiintumisaika kytkeytyy myös siihen, mitä asiaa käytäntö koskee – sopimusehtojen muutosherkkyys vaihtelee. Osapuolten olennaisiin oikeuksiin liittyvän käytännön yhteydessä ajallisen vakiintumiskynnyksen tulisi olla korkeimmillaan. Lisäksi aikajänteen arvioinnissa tulisi huomioida osapuolten tarkoitus ja sopimukselle asetetut tavoitteet. Vakiintumiselta tulee edellyttää pidempää aikaa silloin, kun käytännöllä on hyvin etäinen yhteys tarkoitukseen ja tavoitteisiin. Tällöin aika kompensoi muutoin heikoksi jäävää näyttöä osapuolten sitoutumistahdosta.

Suhteellisuus kytkeytyy olennaisena seikkana myös tehokkuuteen. Viiden vuoden aikana kerran maksamatta jäänyt jouluraha on merkityksellisempää kuin vastaavalla aikajaksolla 10 tavanomaisesta toimenkuvasta poikkeavaa työpäivää. Toisaalta jouluraha on saatettu kerran työntekijöiden aloitteesta korvata juhannusrahalta – poikkeamaan on tällöin selkeä ja hyvin perusteltu syy. Tehokkuuskriteeri on sovitettava myös käytäntöjen mukautuvuuteen. Tästä esimerkkinä käytäntö, joka koski asiakkuuksien siirtämistä myyjältä toiselle. Hyvin hoidetun asiakkuuden kriteerit voivat elää markkinatilanteen ja asiakkuuden luonteessa tapahtuneiden muutosten mukaan.

Osapuolten omaksuma käytäntö voi näyttäytyä myös optionaalisenä. Tällöin sitä noudatetaan vain silloin, kun se koetaan tapauskohtaisesti arvioituna tarkoituksenmukaisena. Tehokkuuden arviointia ei pidä eikä voida silloinkaan sivuuttaa. Näissä tapauksissa on kuitenkin erotettava toisistaan yhtäältä itse käytäntö ja toisaalta oikeus tapauskohtaisesti päättää sen noudattamisesta. Oikeudellisesti tarkastellen vakiintuneena käytäntönä ei tällöin ole valittu toimintavaihtoehto, vaan oikeus valita, mitä vaihtoehtoa käytetään. Esimerkkinä tapaus KKO 1997:174, jossa rahasuorituksen rinnalla maksutapana käytettiin osapuolille kertyneiden keskinäisten saatavien kuittausta.

Keksittynä esimerkkinä käytän sovittua toimituspaikkaa. Oletetaan, että sopimuksen mukaan myyjän tulee toimittaa tavara aina ostajan määräpaikkaan A. Myyjä on kymmeniä kertoja toimittanut tavaran itselleen edullisimpaan paikkaan siten, että välillä paikaksi on valikoitunut A ja toisinaan B. Ostaja ei ole millään tavoin reklamoinut asiasta. Ostajan tuskin voidaan katsoa kokonaan luopuneen määräpaikkaa koskevasta ehdosta. Sen sijaan on perusteltua olettaa, että toimituspaikkaa koskevasta valinnanvapaudesta on tullut normatiivinen käytäntö. Tehokkuudesta kertoo se, ettei ostaja ole kertaakaan kyseenalaistanut myyjän oikeutta tehdä yksipuolisesti paikkavalintaa.

Oikeuskäytännön perusteella eriytyminen näyttää aiheuttaneen melko vähäisesti kiistoja. Tätä selittänee se, ettei epäselväksi jäävää käyttäytymistä voida tyypillisesti ottaa muutoinkaan arvioinnin kohteeksi. Toistuvuuden, pitkäkestoisuuden ja tehokkuuden tarkastelu on mahdollista vain silloin, kun mittaroitava kohde on objektiivisesti yksilöitävissä. Käytäntö ei kuitenkaan välttämättä synny kerralla niin, että sille voidaan osoittaa selkeä ajallinen alkupiste. Sen sijaan se voi saada erottavuutensa ja tarkkarajaisuutensa toistuvan samansuuntaisen käyttäytymisen kautta.

Eriytymistä on tarkasteltava siten, että käyttäytymisestä siivilöidään ja erotellaan olennaiset käytäntöä yksilöivät ja kuvaavat seikat. Käytäntö voi olla kompleksinen ja prosessinomainen sarja yksittäisiä tapahtumia tai hyvin nopea automatisoitu transaktio.

Tarkkarajaisuutta ja yksiselitteisyyttä ei voi siis standardisoida kohteestaan riippumattomalla tavalla. Tulospalkkiojärjestelmän eriytyemisessä olennaisena pidettiin sitä, että päätavoitteet oli yksilöity ja tiedotettu tehokkaasti. On selvää, että yksittäiset tavoitteet päätettiin ja vahvistettiin vuosikohtaisesti. Sen sijaan palkkiojärjestelmä itsessään oli vuodesta toiseen yksiselitteinen ja tarkkarajainen.

Eriytymisen tarkempaan systematisointiin on varmasti useita tapoja. Sopimusoikeuden ulkopuolella tarkkarajaisuus näkyy käsitteenä erityisesti rikosoikeudessa – rikoslain säännösten tulee olla tarkkarajaisia. Systematisointiin tähtäävä ote ohjaa tunnistamaan ilmiöiden yhtäläisyyksiä, mutta rikossäännöksiä koskevia vaatimuksia ei voida – ainakaan kovin analogisesti – soveltaa sopimusoikeudellisten käytäntöjen arviointiin. Toisaalta velvoiteoikeuden sisällä tavat ja käytännöt näyttävät sekä sopimusnormeina että vahingonkorvausvelvollisuutta määräävinä tosiseikkoina. Tämä läheinen oikeudenasukulaisuus synnyttää jonkinasteisen oletuksen eriytymistä määrittelevien seikkojen yhtäläisyydestä.

Hyväksymiskriteeriä leimaa subjektiivisuus, eikä sitä ole oikeuskäytännössä yhdistetty tai käytetty velvoittavuuden tunteiden arviointiin. Sen sijaan sen implisiittisenä korvikkeena – tai enemmänkin vaihtoehtona – arvioinnin kohteeksi on otettu sitoutumistahto. Teoreettisesti tarkasteltuna tahto ja velvoittavuudentunne on kuitenkin erotettava toisistaan. Tapaoikeutta on katsottu syntyvän siitä, kun toistuvasta käyttäytymisestä tulee velvoittava, ja velvoittavaksi koettu, sääntö. Oikeudellinen yhdenvertaisuus ja aineellinen oikeudenmukaisuus toteutuvat ainoastaan silloin, jos sääntöä noudatetaan. Yksilöllisellä tahdolla ei voi olla merkitystä. Sopimusoikeudessa asetelma muuttuu – tapaoikeudesta tulee ehdollista, osapuolten tahtoon nojautuvaa, ja velvoittavuudentunteesta tulee toisarvoinen seikka.

Kun sopimusnormi syntyy osapuolten omaksumasta käytännöstä, sitoutumistahto on ilmaistu hiljaisesti – tahto päätellään käyttäytymisestä. Oikeuskäytännön perusteella näyttää siltä, ettei tahtoakaan aina arvioida, tai ainakaan perustella, erillisenä ja

itsenäisenä seikkana. Suomalaisyrittäjien katsottiin luopuneen takuun vanhentumisehdosta, vaikka se oli nimenomaisesti vaatinut sopimuksen takuuehtojen noudattamista. Yksipuolinen korotonta maksuaikaa koskeva käytäntö katsottiin sitovaksi ottamatta kantaa siihen, oliko passiivisen osapuolen käyttäytymissä objektiivisesti nähtävissä sitoutumistahtoa.

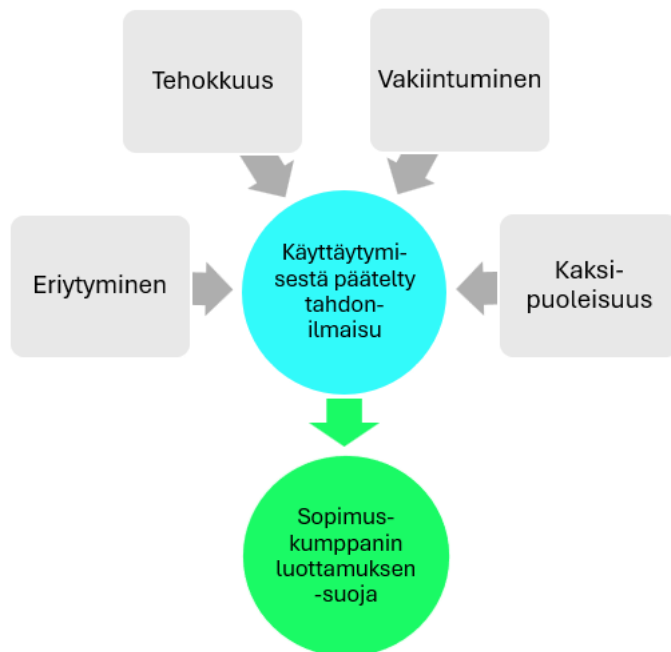
Normiperusteilla on selkeitä keskinäisiä riippuvuuksia. Käytäntö ei voi ajallisesti vakiintua, ellei se ole eriytynyt. Ajallinen vakiintuminen edellyttää puolestaan toistuvuutta, joka on myös tehokkuuden mittaroinnin edellytys. Toistuvuuden frekvenssi puolestaan vaikuttaa vakiintumisaikaan ja tehokkuuteen. Normiperusteilla on siis dynaaminen, toisiinsa kytkeytyvä luonne. Vakiintumisaika, tehokkuus ja eriytyminen viestivät toisiinsa nivoutuneina seikkoina sitoutumistahdosta.

8.2 Symmetrisyys ja ehdollisuus arvioitavina seikkoina

Tutkimus osoittaa, että symmetrisyys ja ehdollisuus ovat olennaisia käytäntöjen normatiivisuuteen vaikuttavia seikkoja. Symmetrinen käytäntö viestii osapuolten yhteisestä tarkoituksesta ja saa sopimuksen tulkinnassa vahvempaa painoarvoa kuin yksipuolinen käytäntö. Lisäksi kaksipuolisuus indikoi vahvemmin kummankin osapuolen sitoutumistahdosta. Symmetrisyysasetelma linkittyy myös hyväksyttävyyden arviointiin. Osapuolten omaksuma käytäntö voi olla myös ehdollinen. Tällöin sen normatiivisuudella on sidonnaisuus sopimussuhteessa vallitsevaan tai jopa sen ulkopuoliseen seikkaan.

Teoreettisesti tarkastellen vakiintuneiden käytäntöjen sopimusoikeudellinen sitovuus perustuu hiljaiseen tahdonilmaisuuksiin. Oikeuskirjallisuudessa on myös puhuttu käyttäytymisvastuusta – osapuoli luo käyttäytymisellään perusteltuja odotuksia ja tulee näin sitoutuneeksi sopimukseen. Tällöin tahtoteoria ja tosiasiallinen tahto väistyvät, ja sitovuus määräytyy luottamusteoriaan nojautuvan objektiivisesti tulkitun tahdonilmaisun perusteella. Näin ollen oleellisina seikkoina tulee arvioida sitä, mikä käyttäytymisessä viestii sitoutumistarkoituksesta ja mikä viestii sitä vastaan.

Lainsäädännössä viitataan osapuolten omaksumaan käytäntöön ja sanamuoto omaksumisesta luo mielikuvan siitä, että kumpikin osapuolista on tasavahvasti sitoutunut sen noudattamiseen. Kun käytäntö on epäsymmetrinen, toisen osapuolen tahdonilmaisu on vähintäänkin epäselvä. Yksipuolista käytäntöä tulisikin lähtökohtaisesti tarkastella sitoutumistahtoa vastaan puhuvana seikkana. Symmetrisyys on kuviossa 1 visualisoidulla tavalla olennainen osa käyttäytymisestä pääteltyä ja objektiivisesti tulkittua tahdonilmaisua.

Kuvio 1. Vakiintuneesta käytännöstä syntyvä luottamuksensuoja.

Oikeuskirjallisuudessa ei tehdä kovin selvää jakoa vakiintuneen käytännön muodollisiin ja sisällöllisiin normiperusteisiin. Vakiintuminen, tehokkuus ja eriytyminen näyttävät melko muodollisina normiperusteina. Ne eivät suoranaisesti ota kantaa käytännön aineelliseen sisältöön, eikä niiden perusteella välttämättä arvioida, palveleeko omaksuttu käytäntö sopimukselle asetettua tarkoitusta tai sopimuksen tavoitteita. Muodollisina normiperusteina ne eivät myöskään ohjaa tarkastelua omaksutun käytännön sisällölliseen hyväksyttävyyteen. Hyväksymiskriteerissä on kytkentä sisältöön

ulottuvalle arvioinnille, mutta sen merkitys itsenäisenä normiperusteena on jäänyt käytännössä merkityksettömäksi.

Symmetrisyyden tarkastelu ohjaa painoa myös sisältöä koskevaan arviointiin. Yksipuolisuuden relevanssiin on oikeuskirjallisuudessa viitattu, mutta tarkempaa analysointia tai systematisointia ei ole tehty. Oikeuskäytännössä symmetriaan liittyvää tarkastelu näyttää rajautuvan työoikeutta koskeviin oikeustapauksiin, joissa arvioitavana on ollut työnantajan yksipuolisesti myöntämä etuus.

Kauppatapoihin liitetään syntymekanisminsa nojalla oletus kohtuullisuudesta. Sopimuskohtaisia, osapuolten omaksumia käytäntöjä tulee sen sijaan tarkastella toisin. Kun käytäntö kehittyy ja vakiintuu yksilöllisesti sopimussuhteen sisällä, hyväksyttävyyttä ei voida vastaavalla tavalla pitää oletuksena. Kohtuullisuus ja lojaliteettivelvoitteet asettavat rajoja hyväksyttävyydelle erityisesti silloin, kun arvioinnin kohteena on epäsymmetrinen käytäntö.

8.3 Lopuksi

Tutkimus osoittaa, että osapuolten omaksumilla käytännöillä on kiistaton asema sopimuksien normilähteenä. Sopimukselle asetettujen tehtävien ja sopimusmuotojen evoluutio ennakoi sitä, ettei käytäntöjen sopimusoikeudellinen merkitys ainakaan vähene. Tässä esityksessä on tarkasteltu seikkoja, joiden perusteella käytäntöjen oikeudellinen luonne määräytyy. Sopimuksen tulkintaa on sen sijaan käsitelty hyvin rajallisesti. Sopimussuhteessa omaksuttujen käytäntöjen lopullinen normatiivinen merkitys ja painoarvo vahvistetaan aina tulkintaprosessissa, ja näenkin siinä kohteen lisätutkimukselle.

Tapojen ja käytäntöjen oikeudellisen relevanssin on katsottu korostuvan entisestään, kun sopimuskiistoja ratkaistaan kansallisten oikeusistuinten sijaan kansainvälisessä välimiesmenettelyssä. Tätä on selitetty sillä, että välimiehillä on pyrkimys hakea ratkaisua

erityisesti liiketoiminnan intresseihin ja arvostuksiin nojautuen.¹⁹⁰ Näen myös tämän ilmiön potentiaalisena jatkotutkimuksen kohteena.

¹⁹⁰ Hemmo 2017: 77

Lähteet

- Aalto-Heinilä, M. (2009). Tahtoteoria ja intressiteoria oikeuksien funktion selittäjinä. Oikeus 2/2009 s. 138–158. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 20.11.2023 osoitteesta <https://www.edilex.fi/oikeus/61240003.pdf>
- Aarnio, A. (1989). Laintulkinnan teoria : yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY. ISBN 951-0-15493-8.
- Annola, V. (2003). Sopimuksen dynaamisuus : talousoikeudellinen rakennetutkimus sopimuksen täydentymisestä ja täydentymisen ohjaamisesta [väitöskirja, Turun yliopisto]. ISBN: 951-29-2480-3.
- Annola, V. (2016a). Sopimustulkinta : teoria, vaiheet, menettely. Talentum Pro. ISBN 978-952-14-2606-3.
- Annola, V. (2016b). Tavallisuussäännön asema sopimustulkinnassa. Oikeustieto 1/2016 s. 19–21. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 17.1.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/oikeustieto/163570005.pdf>
- Annola, V. & Kärkkäinen, J. (2022). Sopimustulkinnan perusteet. E-kirja. Alma Talent. ISBN: 978-952-14-4442-5 HTML.
- Benoliel, U. (2018). The Course of Performance Doctrine in Commercial Contracts: An Empirical Analysis. The DePaul Law Review. Volume 68, Issue 1 Fall 2018. Noudettu 25.2.2024 osoitteesta <https://via.library.depaul.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4071&context=law-review>
- Elcin, M. (2012). Lex mercatoria in international arbitration theory and practice. [väitöskirja, European University Institute]. Noudettu 3.5.2024 osoitteesta <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/25204>
- Engblom, M. (2012). Työsuhteen ehdot : määräytyminen, tulkinta ja muuttaminen. 2. uudistettu painos. E-kirja. Talentum Media. ISBN: 978-952-63-1632-1 HTML.

- Ervasti, K. (2004). Empiirinen oikeustutkimus. Teoksessa Lindfors, H. (toim.) Empiirinen tutkimus oikeustieteessä, s. 9–15. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 64. Noudettu 25.10.2023 osoitteesta <https://helda.helsinki.fi/bitstreams/7d8a7a6a-6af7-4b70-a92e-f13d237f3f95/download>
- Graffi, L. (2011). Remarks on Trade Usages And Business Practices In International Sales Law. *Journal of Law and Commerce*, 29(2). Noudettu 1.4.2024 osoitteesta <https://jlc.law.pitt.edu/ojs/jlc/article/view/18>
- Goode, R., Kronke, H. & McKendrick, E. (2015). *Transnational commercial law : texts, cases and materials*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-873544-1.
- HE 247/1981 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle oikeustoimen kohtuullistamista koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 62/1994 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle merilaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE 57/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi kaupallisten sopimusten maksuehdoista, laiksi saatavien perinnästä annetun lain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi.
- Hemmo, M. (2003a). *Sopimusoikeus I. 2. uudistettu painos. Lisäpainos 2007*. Lakimiesliiton kustannus. Talentum. ISBN: 978-952-14-0530-9.
- Hemmo, M. (2003b). *Sopimusoikeus II. Lakimiesliiton kustannus. Talentum*. ISBN: 952-14-0531-7.
- Hemmo, M. (2005). *Vahingonkorvausoikeus. E-kirja. Talentum Media*. ISBN: 978-952-63-2854-6.
- Hemmo, M. (2006). *Sopimusoikeuden oppikirja. 2. lisäpainos 2008. Talentum*. ISBN: 978-952-14-1323-0.
- Hemmo, M. (2016). *Oikeus vaatia aikanaan perimättä jääneitä vuokrankorotuksia. Teoksessa Timonen, P. (toim.) KKO:n ratkaisut kommentein 1998–2022. E-aikakauslehti. Talentum Media Oy*.

- Hemmo, M. (2017). Tavat ja käytännöt kansainvälisessä välimiesmenettelyssä. Liikejuridiikka 3/2017 s. 75–100. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 21.2.2024 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/liikejuridiikka/183230005.pdf>
- Hemmo, M. (2018). Velvoiteoikeuden perusteet. 3. uudistettu painos. Helsingin yliopisto. ISBN: 978-951-51-2541-5.
- Hemmo, M. (2023). Markkinaehtoisuus sopimusoikeudessa. Liikejuridiikka 1/2023 s. 266–288. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 24.2.2024 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/liikejuridiikka/1000950012.pdf>
- Hemmo, M. & Hoppu, K. (2022). Sopimusoikeus. Päivittyvä julkaisu. Päivitetty elokuussa 2022. Luettu 22.3.2024. Alma Talent Oy. Alun perin julkaistu 2006. ISBN: 978-952-14-2369-7.
- Hietanen-Kunwald, P. & Haapio, H. (2021). Effective dispute prevention and resolution through proactive contract design. Journal of Strategic Contracting and Negotiation. Volume 5, Issue 1-2, June 2021 s. 3–23. Noudettu 27.2.2024 osoitteesta <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/20555636211016878>
- Hirvonen, A. (2011). Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsingin yliopisto. Oikeustieteellinen tiedekunta. Noudettu 20.11.2023 osoitteesta <https://helda.helsinki.fi/bitstreams/20149471-38b2-4cc8-94b7-2f6b3feed81d/download>
- Hoffrén, M. (2023). Yleiset sopimusehdot, kauppatapa ja huolitsijan vakuusoikeus. Defensor Legis 4/2023 s. 430–448. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 24.1.2024 osoitteesta [https://www.edilex.fi/defensor legis/1001150003.pdf](https://www.edilex.fi/defensor_legis/1001150003.pdf)
- Hoppu, E., Hoppu, K. & Hoppu, K. (2020). Kauppa- ja varallisuusosoikeuden pääpiirteet. E-kirja. 17. uudistettu painos. Alma Talent Oy. ISBN: 978-952-14-4232-2.
- Hoppu, K. (2021). Hyvä kauppatapa elintarvikeketjussa. Liikejuridiikka 2/2021 s. 52–83. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 2.3.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/liikejuridiikka/244640003.pdf>

- Hurmerinta, A. (2015). Vakioehtojen soveltaminen sopimussuhteeseen. Oikeustieto 4/2015 s. 14–18. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 11.2.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/oikeustieto/157560004.pdf>
- Husa, J., Mutanen, A. & Pohjolainen, T. (2008). Kirjoitetaan juridiikkaa : ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. Talentum. ISBN: 978-952-14-1355-1.
- Kaave, P. (2019). Vakiosopimukset ennakoivassa sopimustoiminnassa. Proactive approach to standard form contracting. Liikejuridiikka 1/2019 s. 8–44. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 20.3.2024 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/liikejuridiikka/196000001.pdf>
- Kairinen, M. (2009). Työoikeus perusteineen. Muutettu, uudistettu ja tarkistettu 2. painos. Työelämän tietopalvelu. ISBN: 952-9651-08-2.
- Kairinen, M., Hietala, H. & Ojanen, P. (2015). Paikallinen sopiminen ja sopimukset. 4. uudistettu painos. E-kirja. Talentum Pro. ISBN: 978-952-14-2760-2.
- Kolehmainen, A. (2015). Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Teoksessa Miettinen, T. (toim.) Oikeustieteellinen opinnäyte – artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 25.10.2023 osoitteesta <https://www.edilex.fi/artikkelit/15461.pdf>
- Kolehmainen, E. (2005). Sopimuksen synty ja normiteoria. Business Law Forum 2005. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisu. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 25.11.2023 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/blf/460003.pdf>
- Koskinen, S. (2014). Sovitun työntekopaikan muuttamisesta työnantajan toimesta. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 13.3.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/artikkelit/13520.pdf>
- Koskinen, S., Kairinen, M., Nieminen, K., Nordström, K., Ullakonoja, V. & Valkonen, M. (2018). Työoikeus. Päivittyvä julkaisu. Päivitetty maaliskuussa 2022. Luettu 1.4.2024. Alma Talent. ISBN: 978-952-14-2375-8.

- Kurkela, M. (2003). Globalisoitunut sopimuskäytäntö ja sopimusoikeudelliset periaatteet. Edita Prima Oy. ISBN: 951-37-4013-7.
- Laakso, S. (1990). Oikeudellisesta sääntelystä ja päätöksenteosta : erityisesti julkisoikeuden alalla. Valtion painatuskeskus. ISBN: 951-37-0094-1.
- Lando, O. (2005). CISG and Its Followers: A Proposal to Adopt Some International Principles of Contract Law. *The American journal of comparative law* 2005-04, Vol.53 (2) s. 379-401. Noudettu 15.4.2024 osoitteesta https://libkey.io/libraries/3310/articles/127857392/full-text-file?utm_source=api_2884
- Laurikainen-Klami, R. (2022). Urakkasopimussuhteiden ongelmakohdat ja funktionaalinen sopimusteoria niiden ymmärtämisessä. *Lakimies* 1/2022 s. 33–58. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 30.3.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/lakimies/1000510002.pdf>
- Mononen, M. (2005). Huomioita vahingonkorvaus- ja sopimusoikeuden johdonmukaisuudesta. *Business Law Forum* 1/2005 s. 91–118. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 8.1.2024 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/blf/460007.pdf>
- Murto, M. (2009). Tulospalkkiot ja tulospalkkiojärjestelmät työoikeudellisessa tarkastelussa. *Lakimies* 6/2009 s. 911–933. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 19.3.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/lakimies/66400002.pdf>
- Mäkelä, J. (2008). Sopimuksen yhtenäinen sitovuusperuste. *Lakimies* 1/2008 s. 20–41. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 25.10.2023 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/lakimies/50370002.pdf>
- Mäkelä, J. (2010). Sopimus ja erehdys : Sopimusoikeudellinen tutkimus oikeuserehdyksestä valinnanvapauden teorian näkökulmasta [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Suomalainen lakimiesyhdistys. ISBN: 978-951-855-296-6.
- Neuvonen, R. (2006). Tapaoikeus oikeuslähdeopissa. *Lakimies* 3/2006 s. 405–432. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 19.10.2023 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/lakimies/32840004.pdf>

- Niemi, P. (2008). Vakiintunut käytäntö työsuhteen ehtona. Teoksessa Orasmaa, P. & Kröger, T. (toim.) Työoikeudellisen Yhdistyksen vuosikirja 2007–2008. In memoriam Antti Suviranta 30.11.1923–30.3.2008. Työoikeudellinen yhdistys. ISSN: 0357-2358.
- Niinikoski, M. (1979). Kauppatavoista. Teoksessa Makkonen, K. (toim.) Oikeudellinen lähdemateriaali. Helsingin yliopisto. ISBN: 951-45-1759-8.
- Norros, O. (2008). Sopimusperusteiset muotovaatimukset. Lakimies 2/2008 s. 183–211. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 22.2.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/lakimies/51420001.pdf>
- Norros, O. (2018). Velvoiteoikeus. 2. uudistettu painos. E-kirja. Alma Talent. ISBN: 978-952-14-2896-8.
- Norros, O. (2021). Ylisuuri lasku ja reklamaatiovelvollisuus. Lakimies 7–8/2021 s. 1218–1241. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 27.2.2024 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/lakimies/1000400007.pdf>
- Nuotio, K. (2020). Oikeuslähdeoppia suomalaiseen tapaan. Lakimies 7–8/2020 s. 1236–1249. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 19.10.2023 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/lakimies/218120017.pdf>
- Nystén-Haarala, S. (2004). Turun hovioikeus 12.4.2002 nro 943, S 00/855. Irtaimen kauppaan perustuva vahingonkorvaus. Lakimies 4/2004 s. 727–738. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 3.3.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/lakimies/13440009.pdf>
- Ollila, A. (2016). Neuvottelulohjaliteetti. Defensor Legis 6/2016 s. 934–951. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 15.5.2024 osoitteesta [https://www.edilex.fi/defensor legis/172160003.pdf](https://www.edilex.fi/defensor_legis/172160003.pdf)
- PeVL 1/2003 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto 1/2003 vp. PeVL 1/2003 vp - U 79/2002 vp.
- Pihlajamäki, H. (2012). Lex mercatoria keskiajan ja varhaisen uuden ajan Euroopassa – totta vai tarua? Lakimies 7–8/2012 s. 1016–1031. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 4.4.2023 osoitteesta <https://www.edilex.fi/lakimies/92490001.pdf>

- Päivärinne, J. (2023). Maksuajasta sopiminen yritysten välillä: Pk-yritysvelkojen erityinen suoja maksuaikojen osalta? *Liikejuridiikka* 2/2023 s. 164–205. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 3.3.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/liikejuridiikka/1000960007.pdf>
- Pönkä, V. (2013). Tavoitteellisten tulkintasääntöjen merkityksestä liikesopimusten tulkinnassa. *Defensor Legis* 6/2013 s. 919–939. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 18.2.2024 osoitteesta [https://www.edilex.fi/defensor legis/116510001.pdf](https://www.edilex.fi/defensor_legis/116510001.pdf)
- Pöyhönen (nykyinen Karju), J. (1988). *Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu* [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. ISBN: 951-855-102-2.
- Pöyhönen (nykyinen Karhu), J. (2000). *Uusi varallisuus oikeus*. Lakimiesliiton kustannus. ISBN: 952-14-0333-0.
- Rudanko, M. (2014). Pohjoismainen sopimusoikeusajattelu ja kansainvälistyvä sopimusoikeus. *Lakimies* 7–8/2014 s. 1006–1021. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 25.11.2023 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/lakimies/145180006.pdf>
- Rudanko, M. (2023). Kansainvälisten rakennus- ja yhteistoimintaprojektien sopimusoikeudellisia kysymyksiä. *Liikejuridiikka* 1/2023 s. 303–323. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 19.2.2024 osoitteesta <https://www.edilex.fi/liikejuridiikka/1000950014.pdf>
- Saarnilehto, A. (2001). Vakioehtojen liittäminen sopimukseen. Oikeustapauskommentti. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 13.4.2024 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/artikkelit/14.pdf>
- Saarnilehto, A. (2005a). Maantapa, ennakkopäätös ja valituslupa. Teoksessa Tala, J. & Wikström, K. (toim.) *Oikeus – kulttuuria ja teoriaa* Juhlakirja Hannu Tolonen 2005. Edilex [rajattu pääsy]. Julkaistu Edilexissä 7.3.2007. Noudettu 11.1.2024 osoitteesta: <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/artikkelit/4342.pdf>
- Saarnilehto, A. (2005b). Vastuun rajoitukset riskien hallinnassa ja vakioehdot. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 13.4.2024 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/artikkelit/2666.pdf>

- Saarnilehto, A., Hemmo, M. & Kartio, L. (2001). Varallisuusosoikeus. WSOY. ISBN: 951-670-008-X.
- Saarnilehto, A. & Annola, V. (2018). Sopimusoikeuden perusteet. E-kirja. 8. uudistettu painos. Alma Talent. ISBN: 978-952-14-3469-3.
- Siltala, R. (2003). Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen lakimiesyhdistys. ISBN: 951-855-198-7.
- Siltala, R. (2004). Oikeudellinen tulkintateoria. Suomalainen lakimiesyhdistys. ISBN: 951-855-236-3.
- Ståhlberg, P. & Karhu, J. (2020). Suomen vahingonkorvausoikeus. E-kirja. 7. uudistettu painos. Talentum. ISBN: 978-952-14-4110-3 HTML.
- Sund-Norrgård, P., Kolehmainen, A., & Suhonen, O. (2015). The Principle of Loyalty and Flexibility in Contracts. *Lapland Law Review*, 2015(2) s. 190–208. Noudettu 29.2.2024 osoitteesta <http://lauda.ulapland.fi/handle/10024/61851>
- Taivalkoski, P. (1998). Sovellettavasta laista kansainvälisessä välimiesmenettelyssä. *Defensor Legis* 2/1998 s. 296–309. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 5.5.2024 osoitteesta https://www.edilex.fi/defensor_legis/1001250007.pdf
- Tiitinen, K. & Kröger, T. (2012). Työsopimusoikeus. 6. uudistettu painos. Talentum. ISBN: 978-952-14-1676-7.
- Tolonen, H. (2003). Oikeuslähdeoppi. WSOY lakitieto. ISBN: 951-670-117-5.
- Tuomisto, J. (2012). Takaisinsaanti. 3. uudistettu painos. E-kirja. Alma Talent. ISBN: 978-952-14-1923-2.
- United Nations (2013). A Guide to UNCITRAL. Basic facts about the United Nations Commission on International Trade Law. United Nations publication. V.12-57491. Noudettu 12.2.2024 osoitteesta <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/12-57491-guide-to-uncitral-e.pdf>

- United Nations (2016). UNCITRAL. Digest of Case Law on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods. 2016 Edition. Noudettu 12.2.2024 osoitteesta https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/cisg_digest_2016.pdf
- Viljanen, M., Salminen, J. & Hurmerinta-Haanpää, A. (2018a). Funktionaalinen sopiminen, osa 1: Kohti uudenlaista sopimusajattelua. Oikeus-lehti 1/2018 (sähköinen) s. 65–80. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 20.10.2023 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/oikeus/186960004.pdf>
- Viljanen, M., Salminen, J. & Hurmerinta-Haanpää, A. (2018b). Funktionaalinen sopiminen, osa 2: Sopimuksen muutokset käytännössä. Oikeus-lehti 2/2018 (sähköinen) s. 155–167. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 22.10.2023 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/oikeus/188920002.pdf>
- Wilhelmsson, T. (2008). Vakiosopimus ja kohtuuttomat sopimusehdot. 3. uudistettu painos. Talentum. ISBN: 978-952-14-1254-7.
- Wilhelmsson, T., Sevón, L. & Koskelo, P. (2006). Kauppalain pääkohdat. E-kirja. 5. uudistettu painos. Alma Talent. ISBN 978-952-14-2877-7.
- Wuolijoki, S. (2016). Sopimusrikkomuksen olennaisuus liikesopimuksissa. Lakimies 2/2016 s. 219–244. Edilex [rajattu pääsy]. Noudettu 22.1.2024 osoitteesta <https://www-edilex-fi.proxy.uwasa.fi/lakimies/164190002.pdf>

Oikeustapausluettelo

Korkein oikeus

KKO 1984 II 23

KKO 1990:103

KKO 1990:152

KKO 1997:174

KKO 2001:125

KKO 2006:56

KKO 2006:71

KKO 2008:53

KKO 2009:45

KKO 2010:60

KKO 2010:93

KKO 2016:12

KKO 2019:94

KKO 2021:76

KKO 2022:44

KKO 2023:39

Hovioikeus

Helsingin hovioikeus 31.8.2006 S 05/1366

Helsingin hovioikeus 19.6.2014 S 12/1104

Helsingin hovioikeus 19.6.2014 S 12/1105

Helsingin hovioikeus 13.9.2023 S 22/686

Helsingin hovioikeus 5.10.2023 S 22/443

Turun hovioikeus 12.4.2002 S 00/855